

Andrius Kubilius

KONSERVATYVIOJI
BENDRUOMENĖ

Andrius Kubilius

KONSERVATYVIOJI BENDRUOMENĖ

Demokratinės politikos institutas

2006

UDK 329
Ku-18

ISBN 9955-568-30-5

Sudarė Andrius Kubilius
Redagavo Audronė V. Šiudaitė
© Demokratinės politikos institutas, 2006

Turinys

Įvadinis žodis „Konservatyviajai bendruomenei“	5
KONSERVATYVIOJI BENDRUOMENĖ	7
I. Pokomunizmas: tarp individualizmo ir nacionalizmo	7
II. Žmogus yra silpnas	10
III. Kolektyvinė (bendroji) išmintis	13
IV. Individualumas bendruomenėje ar individualizmas be bendruomenės: masės	18
V. Bendruomenė ir valstybė	25
VI. Bendruomenė ir reformos	32
VII. Bendruomenės atgimimas	35
VIII. Pabaiga	40

Įvadinis žodis „Konservatyviajai bendruomenei“

Yra dalykų, kurie nesensta. Pavyzdžiui, konservatyvioji ideologija. Arba išskirtinis konservatorių dėmesys bendruomenei, šeimai ir bet kokiai kitai tarpinei – tarp žmogaus ir valstybės esančiai visuomenės struktūrai.

Konservatyvioji ideologija remiasi taip pat nesenstančiais tekstais. Kai 1993 metais, po pralaimėtų rinkimų, įkūrėme lietuvišką konservatyviąją partiją – Tėvynės Sąjungą, turėjau fizikui būdingo žingeidumo ir noro susivokti, kas tai yra konservatyvioji ideologija. Į rankas pakliuvo nesenstanti Ruselo Kirk'o knyga „Konservatyvioji mintis“. Ją skaitydamas suvokiau, ką klasikiniam konservatoriui reiškia E. Burke, A. de Tocqueville'io, B. Disraeli'o, R. Nisbet'o, ar to paties R. Kirk'o vardai ir jų tekstai.

Taip 1995 metais ir gimė šis tekstas apie konservatyviąją bendruomenę. Jis nėra persunktas originalių lietuviškojo konservatizmo minčių. Tai klasikinių konservatyviųjų tekstų kompiliacija, atmiešta lietuviška nostalgija vakarietiškejai konservatyviajai minčiai.

Už šio teksto atsiradimą visų pirma turiu dėkoti M. Laurinkui, kuris tuo metu bandė parengti apžvalginę knygą apie konservatyviąją ideologiją. Tai buvo pirmasis bandymas susivokti, kodėl esame konservatoriai, tai yra, kas mus sieja su Britanijos konservatoriais, JAV respublikonais ar Vokietijos krikščionimis demokratais.

Nors nuo šio teksto parengimo prabėgo daugiau kaip dešimt metų, esu įsitikinęs, kad tai nesumažina jo aktualumo. Konservatyvioji ideologija tuo ir stipri, kad net ir tokia mėgėjiška kompiliacija tampa lyg ir nesenstanti. Ir tai ne šio teksto autoriaus nuopelnai, o klasikinės konservatyviosios ideologijos gelmės atspindžių poveikis. Tikiuosi, kad šį tekstą bus įdomu skaityti ir po dešimtmečio. Gal ir

dėl to, kad lietuviškoji politinė mintis per šį audringą dešimtmetį neturėjo galimybių stabtelėti ir pasiaiškinti, iš kokių vakarietiško šaknų kildinamos lietuviškosios socialdemokratijos, liberalizmo ar konservatizmo ideologijos. Šiame tekste yra bandoma atsekti konservatyviosios minties klasikinę kilmę. Tikėčiau, kad artimiausiu metu kas nors pabandys parašyti ir klasikinių socialdemokratijos bei liberalizmo ideologijų lietuviškasias istorijas. Nes tik toks savo šaknų pažinimas gali suteikti realaus turinio socialdemokratiniam, liberaliajam ar konservatyviajam Lietuvos projektui.

Kodėl „konservatyvioji bendruomenė“? Todėl, kad, mano įsitikinimu, vienas nuo kito, tai yra konservatyvioji mintis ir bendruomenės svarbos suvokimas, yra neatskiriama dalykai. Šios minties pagrindimui ir yra skirtas šis tekstas. Tikiuosi, kad tai įtikins ne vien Tėvynės Sąjungos narius.

Prieš dešimtmetį, rašydamas šį tekstą, buvau įsimylėjęs „bendruomenę“, kaip kažką mums, sovietmečio vaikams, visiškai nepažintą, bet jaučiausi gana vienišas. Po 1995 metų savivaldos rinkimų stengiausi tą meilę bendruomenėms perteikti visiems tikriesiems konservatoriams, bet, matyt, tuo metu visuomenė tam dar nebuvo subrendusi. Šiandien, kai meilė bendruomenėms tapo visuotinė, tikiuosi, kad šis tekstas bendruomenių entuziastams padės geriau suprasti, kokią svarbą darbą mūsų tautai jie daro. Tikrą konservatyvų darbą. Už tai esu visiems jiems nuoširdžiai dėkingas.

Andrius Kubilius
1995–2006 m.

KONSERVATYVIOJI BENDRUOMENĖ

I

Pokomunizmas: tarp individualizmo ir nacionalizmo

„Iš tikrųjų yra begalė požymių, leidžiančių teigti, kad pokomunizmas yra žymiai daugiau negu tik pereinamasis periodas. Tai gali dominuoti šio regiono politikoje visoje matomoje ateityje“, – teigė G. Schopflin’as 1994 metų vasarą pasirodžiusiame eiliniame žurnalo „Daedalus“, leidžiamo Jungtinėse Valstijose, numeryje, simboliškai pavadintame: „Po komunizmo: kas?“ (*After communism: what?*). Perėjimas į demokratiją Centrinės ir Rytų Europos valstybėse sulėtėjo ir situacija kristalizavosi į kažką pusiau permanentiška. Šiose valstybėse bus bandoma perimti atskirus bruožus ir įtakas iš Vakarų, bet daugumoje aspektų pokomunizmas demonstruos savo vidinę dinamiką. Būdai, kuriais visuomenė supranta save, būdai, kaip yra nustatomas visuomenės identitetas, kaip yra kuriami santykiai visuomenėje, – visame tame jaučiamas dar labai žymus komunistinės patirties poveikis ir tai galbūt tęsis dar ir ateinančiose kartose. Visose visuomenės gyvenimo srityse, ypač tose, kurios siejasi su bendruomene, solidarumu ir žmonių tarpusavio sąveika, žmonių elgesys buvo labai stipriai paveiktas komunistinio reliatyvumo, korupcijos bei begalinio piktnaudžiavimo valdžia ir šių sferų rekonstrukcija užtruks labai ilgai.

Žmonių santykis su komunistine valstybe, anot Richard Rose, dar vieno to paties žurnalo autoriaus, buvo „gynybinis atsiribojimas“ ir valstybei buvo demonstruojama apatiško prisitaikymo kaukė. Depolitizacija, infantilizacija ir visuomenės atomizavimas yra tos komunizmo girnapusės, užkabintos pokomunistinėms visuomenėms ant kaklo, kuriomis atsikratyti nebus taip paprasta. Ypač suvokiant tai, kad ir Vakarų šalyse visuomenės sandara pastarajame industriniame, urbanistiniame ir moderniame amžiuje nebuvo ypač gyvybinga.

Šiandien vis labiau aiškėja, kad mes, plūduriuojantys pokomunistinėje erdvėje, nebegalime kalbėti vien apie ekonomiką ar finansus arba vien apie rinkimus ir kabinetus. Problemos yra žymiai giliau, visuomenėje, valstybės sandaroje ir vien „fasadinė“ demokratija ar rinkos ekonomika jų neišspręs. Žymiai didesnis dėmesys turi būti skirtas giluminiams visuomenės raidos ir valstybės sandaros procesams, bandant suvokti šių procesų tendencijas ir galbūt įmanomus būdus sąmoningai juos įtakoti.

Atomistinės visuomenės (taip pat ir mūsų) monotoniškas šurmulyš, griūvantys paskutiniai amžinųjų tikėjimų ir vertybių bastionai, viską absorbuojančios nacionalizmo bangos atnešė mus į nežinomą XXI amžių. Lietuva, besikapstydama iš sovietmečio dumblo, pradžioje sėkmingai atsirėmė į nacionalinį absoliutą. Vėliau, liberalams paskelbus individualių laisvių ir teisių ideologiją, daugelis pajuto, kad, išnykus supervalstybės aparato diktatui, atsirado visiška laisvė. Tokios laisvės grimasos pasirodė kartais besančios pakankamai baisios. Dabar kai kam atrodo, kad tik „tvirtoji ranka“ yra ta tikroji panacėja. Sugrįžtant į europietiškos civilizacijos srautą kyla nerimas, kad kosmopolitinis sukurs išraus mūsų paskutiniąsias „tautiškumo“ ir „tradicijų“ šaknis.

Šiandien norisi rasti atsakymą į paprastą klausimą: ar tikrai šiame kosmopolitiniame pasaulyje žmogui negalima rasti ramesnės užuovėjos nuo liberaliojo atomistinio vienišumo ar karingojo monolitinio nacionalizmo.

Konservatyvioji mintis nuo pat XVIII a. pabaigos rodė žmogui tą saugesniąją užuovėją, kuri, susiformavusi per tūkstantmečius, turi būti ir toliau saugoma, ginama ir puoselėjama. Bendriausiu žodžiu šią užuovėją galime pavadinti bendruomene. Šeima, giminė, kaimynija, gildija, bažnytinė bendruomenė, socialinė klasė – visos šios tarpinės tarp valstybės ir individo struktūros mes vadinsime bendrinio žodžiu – bendruomenė. Vienas iš pagrindinių konservatyviosios minties skirtumų nuo kitų ideologijų – socializmo ir liberalizmo – ir yra išskirtinis konservatorių dėmesys bendruomenės svarbai. Kaip rašo R. A. Nisbet'as: „Visose specifinėse konservatyviojo tikėjimo sferose (...) nuolatinė prielaida yra iš istorijos ir socialinės raidos ky-

lanti visos tarpinės tautos struktūros teisė atlaikyti individualizmo ir nacionalizmo antplūdį“. Šio amžiaus 5-ajame dešimtmetyje konservatyviosios minties atgimimas Jungtinėse Valstijose prasidėjo nuo žymaus R. A. Nisbet'o veikalo „Bendruomenės ieškojimas“, kuris, anot R. Kirk'o, turėjo didelio poveikio kitiems konservatyviesiems autoriams.

Šiame tekste mes pabandysime, remdamiesi visų pirma tokiais darbais, kaip Edmund Burke „Apmąstymai apie Prancūzų revoliuciją“ (*Reflections on the French Revolution*, 1790), Alexis de Tocqueville „Demokratija Amerikoje“ (*Democracy in America*, 1835–1840), Russel Kirk „Konservatyvioji mintis“ (*The Conservative Mind*, 1953); „Konservatizmas“ (žr. „Atgimimas“, 1995, 33–35), Robert A. Nisbet „Konservatizmas“ (*Conservatism*; lietuviškai 1993); „Bendruomenės ieškojimas“ (*The Quest for Community*, 1953); „Valdžios atstatymas“ (*The Restoration of Authority*, 1975), atsakyti į paprastą klausimą: kodėl konservatoriai, skirtingai nuo revoliucingųjų reformatorių – liberalų ir socialistų, ypatingą dėmesį skiria tarpinėms tarp valstybės ir individo – bendruomenės struktūroms. Esame įsitikinę, kad tokia analizė yra reikalinga bandant suvokti kryptis, kuriomis Lietuvoje galėtų vystytis politinė ir socialinė mintis. Tikimės, kad tai padės suvokti ir tuos procesus, kurie lemia ir lems mūsų vidinės raidos logiką. Šiame tekste mes mažai dėmesio skyrėme lietuviškoms refleksijoms ar vizijoms, manydami, kad daugelį atsakymų į mums rūpimus klausimus galime rasti populiariuose Vakarų politinės ir socialinės minties veikaluose. Todėl šiame tekste bus daugiau citatų negu išvadų. Tikimės, kad mūsų bandymas suvokti konservatyviojo požiūrio į bendruomenę ypatybes leis geriau suprasti ir kai kuriuos konservatyviosios ideologijos aspektus.

Konservatyviosios minties požiūris į bendruomenės svarbą remiasi keliais esminiais konservatizmo postulatais.

II

Žmogus yra silpnas

Šis postulatą, matyt, yra esminis konservatizmo ideologijoje. Jis vienokia ar kitokia forma atsispindi įvairiuose konservatizmo klasikos veikaluose, pradedant nuo Edmund Burke. Tiksliai tai įvardijo ir Kirk'as: „...Burke ir jo mokiniai priėmė tradicinę krikščionišką pažiūrą į žmogų, kaip netobulą ir ribotą būtybę, tačiau sugėbančią siekti teisingumo, tvarkos ir laisvės“. Todėl nesunku suprasti ir tai, kodėl tas pats Kirk'as išskiria penktąją (iš šešių) pagrindinę konservatizmo nuostatą: „5. Tikėjimas išankstinėmis taisyklėmis ir tradicija ir panieka „sofistams ir smulkmeniškiesiems skaičiuotojams“. Konservatoriai yra įsitikinę, kad žmogų gyvenimo keliu veda emocijos ir egoizmas, o ne protas, todėl žmogus privalo kontroliuoti savo valią ir užgaidas. Tradicijos ir sveiki prietarai yra pakankamas barjeras anarchistiniams žmogaus impulsams“. J. Randolph'as, XIX a. pirmoje pusėje išgarsėjęs Amerikos pietų konservatizmo atstovas, kategoriškai teigė: „Žmogus yra sugedęs ir ištvirkęs. Tokiam silpnam žmogui gal ir galima patikėti jo paties laisvę, bet jam negalima patikėti gerbti kitų žmonių laisvės, kol didžiosios senaties teisės ir šventos pagarbos jėgos neapribos jo valdymo sferos“.

Ši nuostata niekada neišnyko iš konservatyviųjų veikalo ir liko, matyt, vienu iš esminių konservatizmo skirtumų nuo XVIII a. pabaigoje–XIX a. pradžioje gimusio Rousseau, Voltaire, kitų „philosophes“ ar J. Bentham'o radikalizmo, vėliau pagimdžiusio socialistinį ar liberalųjį revoliucingumą. Anot Kirk'o, vienu iš XVIII a. radikalizmo postulatų buvo tikėjimas, kad „natūralus žmogus yra siekiantis daryti gera kitiems, kilnus ir dosnus, sveikos dvasios, tačiau pastarajame amžiuje yra institucijų „sugadintas ir ištvirkintas“. Liberalai vėliau postulavo žmogiškojo proto viršenybę (t. y. to sausojo loginio proto, kurį šlovino Bentham'as) ir paniekinamai šaipėsi iš krikščioniškojo nuolan-

kumo bei kuklumo, jie kvailai tikėjo žmogaus natūraliu gerumu ir galimybe jį begaliniai gerinti“.

Šis esminis požiūrių į žmogų skirtumas išliko iki pat XX a., kai P. More 1915 m. pasakė: „Kaip negatyvus impulsas konservatizmas remiasi tam tikru nepasitikėjimu žmogaus prigimtimi, tikint, kad momentiniai, betarpiški širdies jausmo impulsai ir proto vizijos greičiausiai gali būti klaidinančiais vadovais“.

Toks akivaizdus nepasitikėjimas žmogaus prigimtimi konservatyviąją mintį skatino suvokti, kad egzistuoja kažkas, kas apriboja žmogaus „apetitus“ ir padeda žmogiškajame gyvenime išvengti visiško chaoso ir brutalios anarchijos. Nepasitikėjimas žmogaus, kaip individo, prigimtimi konservatorius vertė su didžiuliu siaubu žiūrėti į XIX a. suvešėjusį liberaliojo individualizmo šlovinimą, Bentham'o utilitarinių reformų ir vulkanu išsiveržusios industrializacijos išdava – socialinį atomizmą. Burke kartojo Aristotelį, sakydamas, kad „būtybė, kuri gali egzistuoti izoliacijoje, vieniša, turi būti arba gyvulys, arba dievas“. Burke buvo įsitikinęs, kad „žmonės niekada nebus dievais (...) ir visa jų valia ir dorybė yra reikalingos, jeigu jie nori pasiekti aiškų, tikrą ir nesuklastotą žmogiškumą“.

Burke pasipriešino šaltam racionalumui, sakydamas, kad žmogus yra sudėtinga būtybė ir jos veiksmus lemia ne šaltas protas, kuris dažnai klysta, o kažkas giluminis: „Mes bijome leisti žmonėms gyventi ir naudotis kiekvienam savo proto atsarga, nes įtariame, kad kiekvieno žmogaus atsarga yra maža ir kad individams būtų geriau pasinaudoti bendru tautų ir epochų banku ir kapitalu“.

Yra du šventi dalykai, kurie, Burke tiki, apsaugo žmogų nuo jo klaidų ir kvailysčių: tai religinis tikėjimas Aukščiausiojo valia ir jo teisinga bausme bei kolektyvinės išminties moralinis imperatyvas, saugomas tame, ką apibendrintai vadiname tradicijomis. Šie šventi dalykai yra bendruomenės produktai ir yra saugomi bendruomenėje. Iš čia ir kyla ta ypatinga svarba, kurią konservatyvieji mąstytojai skiria bendruomenei, kaip esminei žmonijos gyvenimą stabilizuojančiai struktūrai.

Anot Burke, „individas yra kvailas, minia konkrečiu momentu yra kvaila, kai veikia nesvarstydama; bet giminė yra išmintinga, ir, kai jai duodama laiko, ji kaip giminė visuomet veikia teisingai“. Giminė, bendriausia prasme – žmonių bendruomenė, skiriasi nuo minios tuo, kad ji yra susieta jausmo, patirties bendrumo, praeities ir ateities ryšių. Kaip sakė Nisbet'as, „laisvės sampratoje Burke teikė pirmenybę tvarkai ir autoritetui... Visuomenei, visų pirma, būtina turėti priemonių „pažaboti žmonių aistras“. Giminės, bendruomenės senos tradicijos tvarka ir autoritetas ir yra tos pirminės ir svarbiausios priemonės aistroms pažaboti ir laisvei garantuoti. Šioje vietoje negalima nepacituoti Kirk'o nuomonės apie Burke požiūrį: „Burke žinojo: žmogus yra nepasotinamas ir ištroškęs kraujo; tokius žmogaus apetitus riboja kolektyvinė ir neužmirštama išmintis, kurią vadiname nusistatymu ar prietaisais, tradicijomis, papročių morale; vienišas protas niekada nesugebės žmonių pririšti prie jų pareigos“.

Kita vertus, Burke požiūris yra ortodoksiškai krikščioniškas: „Aš manau, kad jeigu neegzistuoja Aukščiausiasis valdovas, pakankamai išmintingas, kad sukurtų moralinį įstatymą, ir pakankamai galingas, kad priverstų jį vykdyti, tada bet kokiam galimam ar įvykusiam */visuomenės/* susitarimui nebelieka jokios sankcijos ir palaiminimo, kas padėtų atsilaukyti prieš didesnės galios norą“. Burke negali atskirti Kūrėjo valios ir tradicijų, tai yra tas pats, tik skirtingai akceptuojama: „Dieviškoji apvaizda per tūkstantmetę patirtį ir meditaciją mokė žmoniją kolektyvinės išminties: tradicijos, kurią moduliuoja ir sušvelnina tinkamumas ir naudingumas“.

III

Kolektyvinė (bendroji) išmintis

Burke žiūri į bendruomenę kaip į kolektyvinės išminties (*collective wisdom*) gimdytoją ir saugyklą. Bendruomenę sieja tos pačios išminties saitai. Atimk šią išmintį iš žmogaus, ir žmogus atsiras pirmykštėje būsenoje. Civilizacija, progresas (bet ne revoliucija), vystymasis ir yra *collective wisdom* augimas. Revoliucija, ardydama bendruomenes, luomus, nusistovėjusias klases, ir griaua šią kolektyvinę išmintį, nes nutraukia istorines, rišančias grandis.

Vėl ir vėl Burke kartoja tą patį teiginį: „Individas yra kvailas, bet giminė yra išmintinga“, ir jam akivaizdu, kad „nusistatymai (prietarai), senaties teisė, išankstinės prielaidos (*prejudice, prescription, presumption*) yra tie instrumentai, kuriuos bendruomenės išmintis naudoja, kad apsaugotų žmogų nuo jo paties aistringų geidulių ir apetitų“. Kaip rašo Kirk'as: „Burke priartėja labai arti prie teorijos apie kolektyvinį žmogiškąjį intelektą, žinojimą, iš dalies instinktyvų, iš dalies sąmoningą žinojimą, kurį kiekvienas individas paveldi kaip savo prigimtinę teisę ir savo apsaugą“.

Galime aiškiai matyti, kaip, skirtingai nuo kitų savo laikmečio mąstytojų (ir tai lėmė konservatyviosios minties esminius skirtumus), Burke apčiuopė visuomenės moralinės tvarkos pamatą. Kas lemia šią tvarką: „protas“, – sakė Voltaire, „nauda“, – sakė Bentham'as, „masių materialinis pasitenkinimas“, – sakė marksistai. Burke sakė, kad tokią tvarką lemia paklusnumas dieviškajam nurodymui. Gerbdamas nusistatymą (*prejudice*) ir senaties teisę (*prescription*) kiekvienas pareigingai paklūsta dieviškajam Autoriui. Kolektyvinė bendruomenės išmintis, išfiltruota laiko išbandymų žmonijos patirtis, bendrąja prasme įkūnyta tradicijose, gali išgelbėti mus nuo anarchijos, kuri atsiranda, kai pradedama džiaugtis „protu“ ir „žmogaus teisėmis“. Kai filosofiniai radikalai neigė intuityvaus Proto egzistavimą, konservatoriams atrodė, kad jie netenka bet kokio stan-

darto, kuris padėtų nustatyti, kas yra gera ir kas yra bloga, ir todėl tikriausiai jie nebežinos, kaip daryti gera žmonėms ar kaip siekti gėrio patiems sau.

Moralinė tvarka yra bendruomenės produktas. Burke puikiai supranta, ką reiškia sulaužyti šiuos bendruomenės instrumentus: „nusistatymą, prietarą“ (*prejudice*) – pusiau intuityvų žinojimą, kuris leidžia žmogui pasitikti ir įveikti gyvenimo problemas be loginio svyravimo ir abejojimo; „senaties teisę“ (*prescription*) – paprotinę teisę, kuri auga iš papročių ir konvencijų ir jungia daugelį nuosekliai einančių generacijų; „išankstinę prielaidą“ (*presumption*) – spėjimą, paremtą bendra žmonijos patirtimi. Naudodami šiuos instrumentus žmonės sugeba gyventi kartu, pasiekdami tam tikros gerovės ir draugiškumo. Šių bendruomenės instrumentų pakanka tinkamai nukreipti ir individualią sąžinę, ir įstatymų leidėjus. Be jų visuomenę nuo destruktijos gali išgelbėti tik valdovas ir jėga. „Kur nors čia turi būti troškimų ir apetitų kontrolė; kuo mažiau jos yra viduje, tuo daugiau jos turi būti išorėje“. Todėl konservatoriams buvo akivaizdu, kad, norint išsaugoti moralinę tvarką, reikia, jog lygiagrečiai būtų išsaugoma ir visuomenės bei politinė sandara bei tvarka, nes tik taip galima išsaugoti tuos bendruomenės vidinėje sandaroje saugomus instrumentus tvarkai palaikyti.

Taip Burke, atmetęs visą XVIII amžiaus (Proto amžiaus) supaprastintą žmogaus elgesio motyvaciją, apčiuopė tamsoji žmogaus egzistencijos kompleksiskumą. Burke dėmesys „papročių svarbai visuomenės gyvenime ir iškėlimas įprastų ir instinktyvių elgesio motyvų virš proto paprastuose žmonių reikaluose“, anot R. Kirk'o, vėliau aidais nuskambėjo Coleridge, Maine, Bageho darbuose, kol dvidešimtajame amžiuje atsiliepė psichologų darbuose, su vis didėjančiu rimtumu tyrinėjančiuose žmonių ir gyvūnų kolektyvinės minties koncepciją.

Konservatoriams, pradedant nuo Burke, yra akivaizdu, kad giminės, bendruomenės išmintis yra saugoma tradicijose, papročiuose, nusistatymuose, prietaruose, senaties teisėje. Daugumai žmonių svarbesnis vadovas, kaip elgtis, yra ir sąžinės balsas, nei kokia nors knyga ar teorija. Žmonės, būdami bendruomenėje, yra apsupti jų nesu-

skaičiuojamų protėvių patirties, ir labai maža kas yra visiškai pamirštama. Bet tik labai nedidelė šios patirties dalis yra surašyta ir saugoma knygose ar išmąstytose instrukcijose; didžioji patirties ir išminties dalis yra saugoma bendruomenės institute: įprastame bendrame paprotyje, prietare ar sename įprotyje. Ir, be abejo, jeigu žmonės „yra išlaisvinti nuo pagarbos ir nuolankumo senajam įpročiui, jie elgsis su šiuo pasauliu, beveik be abejonės, kaip su savo privačia nuosavybe, kuri turi būti naudojama jusliniam pasitenkinimui; ir tokiu būdu savame džiugesių geidulyje jie sugriaus būsimų kartų nuosavybę, savo bendraamžių nuosavybę ir iš tiesų – savo nuosavą kapitalą“ (R. Kirk’as). Kolektyvinė išmintis tampa žmogaus „sveiko proto“ pamatu. „Sveikas protas“ (*prudence*) yra tai, kuo, anot M. Laurinkaus (Konservatizmo eskizai, 1996), remiasi konservatoriai, sprenddami gyvenimo problemas.

Burke ypač pabrėžia, kad bendruomenė, kuri yra moralinės tvarkos pagrindas, moralinio imperatyvo gimdytoja ir puoselėtoja, nėra paprasta partnerystė tų, kurie šiandien sugyvena. Čia Burke pasako žodžius, kurie yra pripažįstami kaip vieni iš įspūdingiausių visoje konservatyviosios minties istorijoje: „Kadangi tokios partnerystės tikslas negalima pasiekti per daugelį kartų, ji tampa ne tik gyvųjų partneryste, bet ir gyvųjų, mirusiųjų bei tų, kurie turės gimti, partneryste“.

„Paprotys, tradicija ir narystė visuomenėje kur kas labiau negu protas suteikia moralumo žmogaus prigimčiai... Civilizacija yra ne individų, o bendruomenių turtas; visi žmogaus dvasiniai turtai kyla iš šios narystės organizuotoje visuomenėje. Narystė reiškia, kad tampa prieinami visi kultūros lobiai, viskas, kas sudaro skirtumą tarp barbarybės ir civilizacijos“, – rašo G. H. Sabine ir Th. L. Thorson’as apie Burke pažiūras „Politinių teorijų istorijoje“ (1995).

Kolektyvinės išminties, išaugintos istorijoje ir saugomos bendruomenėje, priešpastatymas individualaus sprendimo šlovinimui iš karto išskyrė konservatorius iš revoliucinio „šišo“ pagautų „philosophes“. Išskyrė ir tai, ką Nisbet’as sako apie Burke: „...jo raštuose matome aiškų pritarimą istoriškai susiklosčiusioms struktūroms – patriar-

chalinei šeimai, vietinei bendruomenei, bažnyčiai, gildijai ir regionui – kurios, veikiamos centralizuojančios ir individualizuojančios prigimtinės teisės (*natural law*) filosofijos, XVII ir XVIII a. buvo beveik išnykusios iš Europos politinės minties“.

Esminis konservatyviosios minties ir konservatyviosios politikos elementas, anot R. Nisbet'o, yra požiūris į istorijos vaidmenį. Istorija konservatoriams akumuliuojasi bendruomenėje. „Jei žiūrėsime iš esmės, „istorija“ yra ne kas kita, kaip patirtis, ir konservatorių pasitikėjimas istorija remiasi būtent pasitikėjimu patirtimi žmonių santykiuose, o ne abstrakčiu ir dedukciniu mąstymu. Istorija konservatoriui yra bemaž tokia pat svarbi jėga, kaip biologinės evoliucijos skelbėjui yra natūrali atranka“. Taigi, galime tik dar sykį pakartoti R. Nisbet'o žodžius, kurie pabrėžia esminius du konservatyviuosius terminus, – „istorija“ ir „bendruomenė“, – išskiriančius konservatyviąją mintį iš kitų filosofijų: „Visose specifinėse konservatyviojo tikėjimo sferose nuolatinė prielaida yra iš istorijos ir socialinės raidos kylanti visos tarpinės tautos struktūros teisė atlaikyti individualizmo ir nacionalizmo antplūdį“.

Burke požiūriu, jakobinai prievartavo Prancūzijos istoriją ir tradicijas, ir jakobinų valdoma Prancūzija esanti „visai kaip užkariauta šalis“. Burke įsitikinimu, kaip anabaptistai norėjo nušluoti viską, kas trukdė jų kuriamam Naujamam krikščioniui, taip ir jakobinai norėjo sunaikinti visas institucijas: šeimą, gildiją, bendruomenę, kurios trukdė formuoti Revoliucijos žmogų. Tradicines grupes – gildijas, vienuolynus, įvairiausias korporacijas – Ruosseau smerkė kaip trukdančias siekti grynos visuotinės valios ir varžančias individo autonomiją. Prancūzų revoliucija Burke gąsdino ir tuo, kad buvo siekiama kuo labiau individualizuoti nuosavybės teises: tai buvo dalis didesnio siekio – individualizuoti visą tradicinę visuomenę. Burke manymu, tai liudijo totalinį ir nežabotą Revoliucijos pobūdį, nes įstatymais buvo siekiama sunaikinti arba smarkiai deformuoti tradicinę socialinę santvarką ir kartu susidariusį vakuumą užpildyti naujais valstybės dariniais.

Taigi, anot konservatorių, revoliuciniai vėjai, totalinės reformos ir inovacijos sudrasko amžiną partnerystės sai-

tą, egzistuojantį bendruomenėje tarp generacijų, sulaužo tradicines sanklodus, išmeta tradicijas į šiukšlyną ir palieka žmogų vieną su jo silpnybėmis ir kvailystėmis, palieka vieną prieš centrinės valdžios diktatą.

Burke žinojo, kad inovacija ateina iš revoliucinio miesto, „kur žmogus be šaknų siekia sudėlioti iš gabaliukų naują pasaulį; konservatyvumo šalininkų visada daugiausia buvo kaime, kur žmogus yra per daug lėtas, kad nutrauktų senus ryšius, kurie jį sieja su Dievu begalybėje viršum galvos ir su Tėvu, kuris guli kape prie kojų“ (R. Kirk'as).

Revoliucinis ir industrinis bendruomenės griovimas, tradicijų bendraja prasme atsisakymas ir yra šaknų pakirtimas. Anot Hannah Arend'o: „bešaknystė visada yra žiauri ir smurtinga“. Tai ir yra priežastis, kodėl konservatoriai, anot Kirk'o, šiandien visame pasaulyje kalba „apie šaknų bendruomenėje poreikį, o ne apie tolesnį „masinės gerovės“ priemonių vystymą“. Kirk'as apie Jungtines Valstijas šiandien sako: „Bendruomenės, ypač tos, kurias Alexis de Tocqueville vadina „mažuoju būriu“ (*little platoon*) sunykimas ir buvo ta priežastis, kurios dėka nusikaltimai ir smurtas šovė į viršų“.

Individualumas bendruomenėje ar individualizmas be bendruomenės: masės

Prancūzų revoliucija ir vėlesnė epocha kėsinosi į bendruomenę iš dviejų pusių: iš vienos pusės deklaruodama lygybę, iš kitos pusės – skelbdama liberalaus individualizmo šūkius. „Liberalizmas“ išvalė lauką, kuriame kiekviena siela ir kiekvienas korporacinis interesas gali kautis su kitu tokiu pačiu dėl dominavimo“ (R. Kirk’as).

Liberalusis individualizmas aukštino privatųjį sprendimą, paremtą individualia patirtimi ir individualia nauda. Konservatoriai kankinančiai stebėjo, kaip individualaus sprendimo apologetai (liberalai), atmesdami kolektyvinės išminties (*collective wisdom*) svarbą ir išaukštinami privatųjį sprendimą (*private judgement*), asmens individualumą pakeičia atomistiniu individualizmu, o žmonių bendruomenę, jungiančią ir saugančią individualių santykių hierarchinę įvairovę, paverčia „jūra anoniminių būtybių, socialinių lašelių, iš kurių yra atimta tikra šeima, tikra laisvė ir tikras tikslas“ (R. Kirk’as). Atrodo, kad konservatoriams nėra nieko baisiau, kaip „Bentham’o pasekėjų svajonė apie socialinę organizaciją ar struktūrą, kurioje vieniši, be draugų, egoistiški ir be vilties individai yra priešpastatyti leviataniškai (pagal bibliją – milžiniškai, dominuojančiai) valstybei, kurioje visi senoviniai prisirišimo jausmai ir senovinės grupės yra išnaikintos, o tradicines pareigas pakeitė materializmas“ (R. Kirk’as). Privataus sprendimo ir privačios naudos, kaip sprendimą lemiančio siekio, sampratos įsigalėjimas radikaliajame Bentham’o liberalizme reiškė, kad yra atmetama tradicijų patirtimi, nusistatymu ir senaties teise paremta kolektyvinė išmintis, kuri visą laiką šalia religinio tikėjimo buvo bendruomenės moralinis imperatyvas.

Kaip rašo Kirk’as: „Tikras konservatizmas, konservatizmas, neinfekuotas Bentham’o ir Spencer’io idėjų, kyla kaip antipodas individualizmui. Individualizmas yra socia-

linis atomizmas; konservatizmas yra sielų bendruomenė. Žmogus negali egzistuoti be tinkamos bendruomenės, dar Aristotelis tai žinojo; ir kai iš žmonių yra atimama sielos bendruomenė, jie beprotybėje pasisuka į daiktų ir turtų bendruomenę“.

Konservatoriai labai aiškiai skyrė individualumą nuo individualizmo. „E. Burke ir J. Adams buvo individualistai ta prasme, kad jie tikėjo individualumu – žmogaus charakterio prieštaravimu ir žmogaus veiksmų įvairove. Bet jie neapkentė Individualizmo, tariamo aukščiausio moralinio principo“ (R. Kirk’as). Tuščias atomistinis individualizmas pakeičia tikrą individualų charakterį. Kai visi yra lygūs, kiekvieno vienetą individualumas yra tikrai skaitmeniškas. Tocquille’is kovojo už individualumą ir įvairovę, už žmones tokius, kokie jie yra, už tradicinį žmogiškumą su jo mielomis senovinėmis stiprybėmis ir silpnybėmis; jis buvo pasibaisėjęs stebėdamas bandymus „planuoti“ žmonių rasės vystymąsi. Konservatoriai taip pat su siaubu žiūrėjo, kaip nyksta tradicinė visuomenės sandara, kuri, anot Newman’o, anksčiau buvo sudaryta iš personalinių ir lokalinių prisirišimų hierarchijos – tarnas buvo ištikimas ponui, pameistras – mokytojui, namų šeimininkas – parapijai ar miesteliui, rinkėjas – savo atstovui, sūnus – tėvui, parapijietis – bažnyčiai. Konservatizmas, anot Newman’o, yra lojalumas asmeniui, tačiau, deja, industrinis pasaulis tapo visiškai nuasmenintas, be asmeninių lojalumo ryšių.

Lygybės siekis taip pat naikino įvairovę. Įvairovė, kuri iš esmės yra nelygybė, yra dar vienas „magiškas“ konservatyvusis žodis. Kaip sako Babbitt’as: „Per visą istoriją matome, kad bet koks progresas, kultūrinis ir ekonominis, buvo sukeltas žmogiškojo nelygybės siekio (...) nes nelygybė pagimdo civilizuotų bendruomenių gerovę: ji suteikia motyvą, kuris skatina žmones, labiau gabius, dėti pastangas varдан bendro labo“.

Įvairovė slypėjo ir pačiose hierarchinėse bendruomenėse, ir bendruomenių įvairovėje. Bendruomenė saugojo įvairovę, o įvairovė jungė bendruomenę. Politinės lygybės šūkis, atnešęs demokratinę santvarką, skatino ir ekonominės lygybės siekį, naikinusį susiklosčiusius nuosavybės santykius, kurie, konservatorių manymu, yra svarbiausieji

istorinėje civilizacijos raidoje. Tocquille'io žodžiais: „Įstatymų leidybos galia, jeigu ji visa atsiranda žmonių masės rankose, būna pritaikoma ekonominės ir kultūrinės lygiavos siekiui“. Lygybė reiškia, kad naikinama bendruomenės hierarchinė struktūra ir atsakomybė, kuri remiasi į nuosavybę. Lygiava reiškia, kad yra naikinama individualioji įvairovė ir tuo pačiu jos sargas – žmonių bendruomenė. „Išgali vidutinybės tironija, minties ir dvasios standartizacija, būsena, primesta centrinės valdžios ir Laski tiksliai pavadinta „kolektyvistine disciplina“. Jis įžvelgė ateinant „socialinės gerovės valstybę“, kuri sutinka duoti viską savo pavaldiniams, tačiau atgal reikalauja tikslaus ir absoliutaus paklusnumo ir sukalbamumo“ (R. Kirk'as). Demokratinė lygiava ir nuosavybės perskirstymas naikino bendruomenės lyderius – aristokratiją. Bendruomenė be lyderių – tai banda, kurioje „žmonės egzistuoja tiktai kaip trūkinėjančiai susietų atomų amorfinė masė“.

Kaip rašo R. Nisbet'as: „Viduramžių teisėje „laisvė“ visų pirma buvo korporacinės grupės teisė į deramą autonomiją. Visą Vakarų istorijos panoramą galima traktuoti kaip šios socialinės, korporacinės koncepcijos surišimą į sistemą, kurioje dominuoja individų masė“.

Ši mintis apie plintantį žmonių nuvisuomeninimą, visuomenės sanklodos atomizavimą, suardant tradicinius socialinius ryšius, sudarkant bendruomenės subordinacijos saitų ir paverčiant bendruomenę nesocialiu, nepilietiniu, nesusijusių elementarių dalelių chaosu, kilo Burke ir buvo išvystyta Tocqueville'io darbuose apie vieną didžiausių demokratijos pavojų – žmonių masės sukūrimą. Masė sukurama per daugumos sureikšminimą ir per lygiavos (egalitarinės) vertybes, kurios turi tendenciją sulyginti gyventojų grupes. Iš to atsiranda vis stiprėjanti demokratijos priklausomybė nuo masės ir sukurama terpė plebiscitiinei diktatūrai. Burckhardt'as, Nietzsche, Kierkegaard'as nuogaštavo dėl visuomenės tapimo mase ir jos nuvisuomeninančio poveikio individui – dėl ko valdžia tampa globėjo ir despoto hibridu. „Kai senieji religiniai ir etiniai imperatyvai yra sugriaujami, jų vietą turi užimti prievarta, jeigu norima, kad didysis (gyvenimo) cirkuliacijos ratas sukūptų ir toliau. Kai vidinė sielos tvarka yra sunykusi, išorinė

valstybės tvarka turi būti palaikoma su negailestingu griežtumu, paliečiant net ir labiausiai privačius santykius“ (R. Kirk’as). Ortega y Gasset’as savo veikale „Masių sukilimas“ (1929) teigė, kad tarp masių atsiradimo ir totalitarinės valstybės susikūrimo yra glaudus ryšys. Tą patį teigė ir Hannah’as Arendt’as savo veikale „Totalitarizmo kilmė“.

R. A. Nisbet’as savo knygoje „Bendruomenės ieškojimas“ piešia niūrų mūsų šiuolaikinės atomizuotos visuomenės vaizdą, visuomenės, kuri individualistiniame, industriniame, urbanistiniame pasaulyje neteko didžiausios vertybės – bendruomenės jausmo. „Galima perfrazuoti garsiuosius Karlo Marx’o žodžius ir pasakyti, kad viena šmėkla persekioja modernią mintį, – nesaugumo šmėkla. Iš tiesų, išskirtinė šiuolaikinės minties apie žmogų ir visuomenę charakteristika yra susirūpinimas asmens vienišumu ir kultūrine dezintegracija. Devynioliktojo amžiaus Vakarų Europos konservatorių baimės, kurias jie išsakė stebėdami kylančio individualizmo, sekuliarizmo ir socialinių pertvarų ir sutrikdymų esmę, tapo žmogaus visuomenėje šiuolaikinių tyrėjų supratimu ir hipotezėmis. Didėjantį susirūpinimą nesaugumu ir dezintegracija lydi augantis dėmesys žmogaus padėčiai visuomenėje, narystei ir bendruomenės vertybėms“.

Nisbet’as, kalbėdamas apie bendruomenės svarbą, atkartoja A. de Tocquevill’io baimės demokratiniam despotizmui, jo rūpesčius dėl asociacijų ir individų vietinių laisvių ir jo perspėjimus dėl materialinio susižavėjimo. „Šeima, religinis susivienijimas ir vietinė bendruomenė negali būti suprantami kaip išoriniai žmogaus minties ir elgesio produktai, konservatoriai primygtinai teigė; jie yra esmingai svarbūs individui ir yra būtina parama žmogaus tikėjimams ir jo elgesiui. Išlaisvink žmogų iš bendruomenės konteksto ir jūs gausite ne laisvę ir teises, bet nepakeliamą vienišumą bei pakliūsite demoniškų baimių ir aistrų nelaisvėn. Visuomenė, Burke rašė nuostabiose eilutėse, yra mirusių, gyvenančių ir dar negimusių partnerystė. Šiuolaikinus visuomenės šaknis ir tradicijas, rezultatas būtinai bus šiuolaikinės generacijos atskyrimas nuo jai tekusio palikimo, žmogaus izoliacija nuo jo bendrakeleivių ir bus sukurta padrikusi, beveidė minia“.

Nisbet'as mano, kad pagrindinė šių dienų nykstančios moralinės tvarkos problema yra bendruomenės netekimas ir problema, kaip ją atstatyti. Jo manymu, mes desperatiškai ilgamės tęstinumo jausmo savo egzistencijoje ir krypties pojūčio; šie jausmai daugumai iš mūsų yra nebepažįstami nunykus šeimai, užmiršus senąsias gildijas, vietinei dvasiai pasitraukus centralizuotoje valstybėje ir religiniam tikėjimui pakliuvus į sunkias, apleistas sąlygas. Ryškiausias tradicinės visuomenės revoliucinio griovimo rezultatas – taip pat ir masinės industrializacijos rezultatas – tai Vieniųjų minios sukūrimas: individų masės be tikros bendruomenės, individų, žinančių, kad jie visiškai nesvarbūs daugiau nei vienam, ir dažnai įsitikinusių, kad niekas daugiau nėra svarbu. Ataka prieš religines institucijas, prieš seno sukirpimo ekonominius metodus, prieš šeimos autoritetą ir prieš smulkias politines bendruomenes iš tikrųjų žmogų išvadavo praktiškai nuo visko: bet ši laisvė yra siaubingas dalykas, tai laisvė vaiko, kurį tėvai pametė, suteikdami laisvę daryti ką jis nori. Reaguodamos į šias neigiamas laisvės sutrikusios, pasipiktinusios ir pagiežingos masės krenta į bet kokią fanatizmą, kuris tik pažada sušvelninti jų nepakeliamą vienatvę – komunistų ar fašistų partijas, lunatiškus atsiskyrimus sektose, totalinę valstybę su jos iliuzijomis. „Individai vis labiau siekia pabėgti nuo nuasmeninimo, sekuliarizmo ir individualizmo laisvės. Jie ieško bendruomenės vedybose, tuo pačiu užkraudami dar didesnę įtampą ryšiui, kuris instituciškai ir taip tapo nepatvarus. Jie ieško bendruomenės lengvoje religijoje, krisdami į tokį krikščionybės vulgarizavimą, kokio pasaulis dar nematė. Jie ieško bendruomenės psichiatro kabinete, kokiame nors kulte, betiksliai praeities ritualizavime ir kituose pašaukimuose, kurie padeda pabėgti nuo nervinio išsekimo“. Anot Nisbet'o, tada kolektyvizmas, kuris yra tikros bendruomenės antitezė, daugelio mintyse išsyla kaip saugi prieglauda, kurioje gali pasislėpti ne tik nuo išorinio institucijų konflikto, bet ir nuo vidinio tikėjimo ir vertybių konflikto. Ne skurdas verčia žmones paremti totalitarines partijas, bet tikrumo ir dalyvavimo, narystės troškimas.

Institucijos, taip pat ir bendruomenės, nunyksta, kai iš jų atimamos jų funkcijos. Nisbet'as sako: „Šeima yra

naikinama mūsų akivaizdoje ne dėl jos „seksualinio nepri-
taikymo“ ar „šėimos įtampų“, ką taip mėgsta kalbėti so-
ciologai, o todėl, kad iš jos buvo atimti tradiciniai šėimos
ekonominiai ir auklėjimo pranašumai. Tas pats įvyko su
aristokratija, vietine valdžia, gildijomis, bažnyčia ir kitais
elementais, kurie per daugelį amžių siejo žmogų su kitu
žmogumi“.

Nisbet'as pastebi, kad visa žmonijos istorija, o ypač
modernioji istorija, tam tikra prasme yra bendruomenės
nykimo registracija ir registracija griuvėsių, kurie iškyla kaip
pasekmė šito nykimo. Vakarų visuomenės socialinei or-
ganizacijai lemtingą įtaką turėjo vienas pagrindinis fakto-
rius – centralizuotos valstybės atsiradimas ir vystymasis.
Priešiška bet kokiai tarpinei institucijai, kuri veikia kaip tam
tikras sulaikantis ir kontroliuojantis balansas jos galioms,
nacionalinė valstybė iš karto po viduramžių tvarkos nuny-
kimo ėmėsi atiminėti paeiliui visas funkcijas ir prerogaty-
vas iš tikrosios bendruomenės – aristokratijos, bažnyčios,
gildijos, šėimos ir vietinės asociacijos. Valstybė siekia tik
vieno, – stalo lentos, ant kurios daugybė individų, vienišų,
nors ir ganomų kartu, anonimiškai dirba, kad išlaikytų vals-
tybę. Visos tos Dievo duotos dovanos, kuriomis džiaugėsi
žmogus savo aukščiausiam žmogiškumė: įvairovė, kon-
trastai, rungimasis, pasididžiavimas savo bendruomene,
tarpusavio simpatija pagrįsta asociacija – visam tam gra-
sina modernios visagalinčios valstybės dominavimas, vals-
tybės, vardan savo saugumo siekiančios sulyginti su žė-
me tradicinės bendruomenės tvirtovės.

Taigi, prisiminę, jog vakardienos liberalai manė, kad
žmogui pakanka pasikliauti tik savimi, galime pasakyti, kad
ši prielaida buvo visiškai klaidinga, nes žmogus negali gy-
venti be bendruomenės. Individualizmas ir liaudies suve-
renitetas, du pagrindiniai liberalų tikslai, buvo paskandinti
masėse ir totalioje valstybėje.

Nisbet'as primena, kad Rousseau ir jo mokiniai buvo
pasiryžę priversti žmogų tapti laisvu. Didesnėje pasaulio
dalyje jie triumfuoja: žmogus buvo padarytas laisvu, – lais-
vu nuo šėimos, bažnyčios, savo miestelio, klasės, gildi-
jos, bet vietoj to jie užsidėjo valstybės grandines ir miršta
iš nuobodulio arba smaugiančios vienatvės.

Nisbet'ui atrodo, kas yra juokingai absurdiška demonstruoti ir atkakliai ginti individo išsivadavimo, emancipacijos grožybes žmonėms, kurių tragiškiausios problemos šiandien kyla iš moralinio ir socialinio išsivadavimo. Totalitarinėje valstybėje pranašas turi kalbėti ne apie abstrakčią laisvę, o apie tai, kaip išvaduoti atomizuotų individų mases iš jų nepakeliamo individualizmo.

Burke liberalus mokė, kad laisvė yra ne naujovė, kuri turi būti sukurta, bet palikimas, kuris turi būti išsaugotas. Išsaugotas visų pirma tradicijose ir bendruomenėse. Bandymai sukurti naują individualistinę laisvę baigėsi bendruomenės sugriovimu ir totalitarinės valstybės, kuri naujose nepailstančiose masėse rado instrumentą savo triumfui, įsigalėjimu. Anot R. Kirk'o, bedžiaugsmis atomistinis Bentham'o ir reformatorių individualizmas, paremtas tariamu žmonių santykių nuosaikumu ir protingumu, taip pat prielaida, kad žmogaus protingas savanaudiškumas gali pakeisti bet kokią senovinę pagarbą tėvams ar pamaldumą, galų gale priėjo liepto galą. Į tokią pabaigą atvedė individualizmas – sunkiai pakeliamas kolektyvizmas, neturintis idealų, taip pat, kaip ir Bentham'o utilitarinė sistema.

Gordon'as A. Craig'as knygoje „Vokiečiai“ rašo: „Negailiausiai besiskverbiąs industrializmas ir urbanizacija griovė visas paveldėtas kultūros ir moralės vertybes ir atrodė, jog atskirą žmogų sugniuždys moksliškai valdoma konvejerių visuomenė; tokios perspektyvos keliama baimė ir pasibjaurėjimas susijungė su romantiniu prarastos praeities ilgesiu. Didžioji baimė buvo kultūrinio pesimizmo, socialinio priešiškumo ir rasinės antipatijos derinys (daugelis manė, jog žydai ateity iš šio permainų ir irimo proceso turėsia naudą); Hitlerio įtaka vokiečių tautai, nuo pat to momento, kai 1919-aisiais jis ėmė sakyti kalbas Miuncheno aludėse, rėmėsi jo gebėjimu įvardyti ir mobilizuoti šiuos nerimastingus jausmus, suteikti jiems kryptį ir postūmį“.

Bendruomenė ir valstybė

Visa konservatyvioji ideologija, anot Nisbet'o, remiasi trilypiu valstybės, korporacinės grupės ir individo santykiu, o ne įprastiniu dvipusiu valstybės ir individo santykiu, kilusiu iš prigimtinės teisės doktrinos. Visa viduramžių Vakarų Europos istorija – tai kova tarp valstybės pretenzijų į suvereno padėtį ir tradicinių autoritetų – patriarchalinės šeimos, giminės ar vietinės bendruomenės. Canning'as, XIX a. pirmos pusės žymiausias britų konservatizmo atstovas, Scott'o ir Coleridge'o romantizmo bendrakeleivis, manė, kad angliškosios politikos savitumą sudaro korporantiškumo dvasia, kuri remiasi kaimynystės idėja: miesteliai, parapijos, rajonai, gildijos, profesijos, amatai yra korporacinės institucijos, sudarančios valstybę.

XIX a. demokratijos ir valstybingumo poslinkiai konservatoriams kėlė nerimą visų pirma dėl dviejų priežasčių: dėl atsisakymo nuo korporacinio (bendruomeninio) atstovavimo, įvedant lygią balsavimo teisę, ir dėl demokratinų režimų polinkio centralizuoti ir supaprastinti valdymą. Tai buvo suvokiama kaip bendruomenės žlugdymas, ją atomizuojant ir jos funkcijas perimant valstybės visagalybei. Tuo pačiu yra kėsinamasi ne tik į esminės visuomenės tvarkos, bet ir į asmens laisvės garantus.

1832 m. įvedant demokratinę balsavimo teisę Anglijoje konservatoriai suvokė, kad tai pakirs bendruomenės šaknis ir skatins individualizmą, sureikšminant individualaus sprendimo svarbą. Konservatoriams atrodė, kad „anksčiau žmonės nebuvo laikomi homogeniškais vienetais, kuriems galima atstovauti remiantis tik matematiniais pagrindais ir nupiešiant niekuo nepagrįstus vienodus atstovavimo rajonus. Anksčiau vyriausybė buvo suvokiama kaip susitarimas, pasiektas bendram labui tarp didžiųjų interesų, esančių karalystėje, ir paremtas savanoriškais įnašais, kuriuos vadino mokesčiais; dabar vyriausybė vis la-

biau ir labiau virs abstrakčia įstaiga, kuriai, anot Austin'o, yra suteiktas abstraktus „suverenumas“ ir kuri valdo visuomenę taip, lyg nacija būtų vienas didžiulis reformuotas Bentham'o Panoptikonas“ (R. Kirk'as).

Kita vertus, dar Burke buvo išgąsdintas Revoliucijos bandymų supaprastinti valdymo sistemą. Burke rašė, kad revoliuciniai mąstytojai neapkentė to sudėtingumo valstybėje, kuris iš tikrųjų yra žmonių pagrindinė savisaugos priemonė nuo valstybės despotiškų veiksmų ir priespaudos. Priešpastatyti ir konfliktuojantys nacijos interesai, taip pat ir bendruomenių, sukuria vienintelę kontrolę visiems valdžios ir ryžtingiems valdžios nutarimams. Tokie susikertantys interesai svarstymą ir apdairumą paverčia būtinai privalomu, o ne tik pasirinktinai naudojamu. Bet koks keičimas tampa kompromisinis, o tai pokyčiams suteikia nuosaikumo; tai sukuria nusistatymą ar elgesio būdą, kuris užkerta kelią grubių, nesubrendusių ir nekvalifikuotų reformų demonui; tai visam laikui ištrpdo galimybę atsitikti bet kokiems neapgalvotiems valdžios despotizmo pasireiškimams.

Šių dienų autorius S. M. Lipset'as, R. A. Nisbet'o priiskirtas prie neokonservatorių, savo knygoje „Politinis žmogus“ (*Political Man*) sako, kad stabiliai demokratijai reikalingi du dalykai: nesutarimai (arba konfliktas) ir konsensusas. Anot Lipset'o, Alexis de Tocquenville'is buvo pirmasis iškėlęs idėją, kad demokratija yra balansas tarp konflikto ir konsensuso. Tocquenville'is pabrėžia, jo manymu, pagrindinių socialinių vienetų: vietinių bendruomenių ir savanoriškų organizacijų svarbą ir konflikto tarp jų būtinybę, tačiau jis apgalvotai pabrėžia ir tuos socialinių vienetų aspektus, kurie padeda politinius nesutarimus ir politinį konsensą išlaikyti tuo pačiu metu. Privačios asociacijos, kurios uždeda apribojimus vyriausybei, taip pat yra ir pagrindiniai kanalai, per kuriuos žmonės yra įtraukiami į politiką. Taigi jos yra ir pagrindinis mechanizmas sukurti ir išlaikyti konsensą, būtiną demokratinėi visuomenei.

Anot Lipset'o, Tocquenville'io rūpesčiai dėl pliuralistinės politinės sistemos ateities atsirado dėl to, kaip jis interpretavo modernios visuomenės vystymosi polinkius. Industrializacija, biurokratizacija ir nacionalizmas, pakėlę žemu-

tiesines klases į politiką, kartu pamynė mažesnius lokalius valdžios centrus ir sukongregavo valdžią leviataniškoje valstybėje. Tocqueville'is bijojo, kad socialinis konfliktas išnyks, nes liks tik vienas valdžios centras – valstybė – ir nei viena kita grupė ar bendruomenė nebebus pakankamai stipri jai oponuoti. Nebeliks politinių rungtynių, esminio demokratijos elemento, nes nebebus socialinės bazės, kuri tokias rungtynes palaikytų. Jis taip pat nuogąstavo, kad ir konsensusas bus sutriktas masinėje visuomenėje. Atomizuotas individas, likęs vienas, be narystės politiškai reikšmingesniame socialiniame vienetuose, nebeturės pakankamo intereso dalyvauti politikoje arba netgi paprasčiausiai akceptuoti režimą. Politika taps ne tik beviltinga, bet ir beprasme. Apatija sužlugdo konsensusą, ir Tocqueville'ui atrodė, kad industrinės biurokratinės visuomenės pasekmė bus masių apatiškas požiūris į valstybę.

Amerikos tyrinėjimai Tocqueville'ui rodė, kad yra dvi institucijos, kurios gali įveikti leviatanišką valstybės tendencijas: vietinė savivalda ir savanoriška asociacija. Jam atrodė, kad stabilios demokratijos egzistavimo sąlyga yra žmonių dalyvavimas šiose institucijose. Skleisdamos idėjas ir sukurdamos konsensusą tarp savo narių jos tampa pagrindu atsirasti konfliktui. Šios institucijos taip pat apriboja centrinės valdžios galią, nes sukuria naujus ir autonomiškus galios centrus, kurie rungtinasi su centrine valdžia, o taip pat padeda vystyti potencialių opozicijos lyderių politinius gabumus.

Kadangi pats žmogus yra sudėtinga būtybė ir visuomenės sandara yra sudėtinga persipynusių konfliktų ir interesų visuma, negali būti paprasta ir vyriausybė. Šiuo požiūriu simptomiška buvo Prancūzų revoliucija, parodžiusi, kaip revoliucionieriai fanatiškai siekia valdžios sistemos supaprastinimo. „Visa Revoliucijos istorija nuo pat Girondist'ų iškilimo iki paskutiniųjų Direktorijos dienų demonstravo pasišventimą grynajam fanatiškam paprastumui. Pradžioje tai buvo absoliučios individualios laisvės idėja, sulaužanti visus senuosius žmogaus veiksmo ir impulso ribojimus; pabaigoje tai buvo absoliučios galios, sukongreguotos centralizuotoje administracijoje, idėja“ (R. Kirk'as).

Konservatorius gąsdino centralizuotos modernios valdžios galių augimas ir jos nesulaikomas veržimasis vis į gilesnes privataus gyvenimo sritis. Randolph'as sakė, kad visų pirma turi būti išsprogdinta iliuzija, kad valstybė yra pajėgi reguliuoti visus dalykus, po to galiai turi būti priešpastatyta galia, nes jokia pergamente surašyta konstitucija nėra pakankamas apsidraudimas nuo priespaudos. Calhoun'as manė, kad vyriausybės galios turi būti aiškiai apribotos, nes vyriausybė savo esmėje yra sukurta tik tam, kad apgintų mažumas – ekonomines, regionines, religines ir kt.

Valstybės veržimasi į vis naujas, anksčiau jos reguliavimui nepavaldžias sferas lėmė, anot konservatorių, pati demokratinio režimo prigimtis. Tocquville'is kalbėjo apie demokratinį totalitarizmą, sakydamas, kad visų liaudies (*popular*) vyriausybių pavojus kyla iš populiarių (*popular*) klaidų. J. F. Cooper'is, „Paskutinio mohikano“ autorius, sakė, kad „demokratijos yra linkusios veržtis per joms skirtas ribas, stengiasi politinę lygybę paversti ekonomine lygiava, lygios galimybės tampa vidutinybės įsigalėjimu; valstybė ima kėsintis į visas asmens teises ir privatumą; populistinė žmonių nuomonė pakeičia teismus“.

Tocquville'is matė, kaip valstybei perimant vis naujas bendruomenių funkcijas, bendruomenės nyksta, jos saitus pakeičia individualistinis atomizmas, o virš šių atomų minios išskyla neapbrėpiama ir visaglobojanti valstybės galia, prisiimanti tik sau atsakomybę rūpintis žmonių pasitenkinimu ir prižiūrėti jų likimą. Kaip sako Nisbet'as: „Jau nuo Burke'o laikų konservatoriai pripažino – o Auguste'as Comte'as suformulavo tai kaip sociologinį principą – jog, norint susilpninti šeimą ar kitą svarbią socialinę grupę, reikia, kad valdžia prisiimtų, o paskui ir monopolizuotų istorines šeimos funkcijas“.

Tocquevill'iui atrodo, kad jėgos, kurios varo žmoniją į demokratinį despotizmą, yra milžiniškos. Šalia individualistinio hedonizmo, materializmo (ar utilitarizmo) Tocqueville'is nurodo ir demokratijos palinkimą į koncepcijų ir struktūrų paprastumą, į centralizaciją ir standartizaciją. Valdžios centralizacija, taip būdinga demokratinėms sistemoms, anot Tocqueville'o, yra inovacijos ir despotizmo in-

strumentas. Konsoliduota Burbonų valdžios mašina Revoliucijos metu buvo labai staigiai pritaikyta jakobinų tikslams. Anot Tocqueville'io, tik vienas dalykas yra apsaugotas nuo revoliucijos: tai valdžios centralizacija. Valdžios centralizacija užnuodija tikrą demokratiją, kuri yra vietinių institucijų ir pasitikėjimo savimi produktas.

Tocqueville'is, anot R. Kirk'o, nusakė, kas tokia bus „socialdemokratija“: „žodis, pagamintas tam, kad pavaizduotų centralizuotą egalitarinę valstybę, kuri ne smaigia laisvę, bet paprasčiausiai ją ignoroja“.

Taigi vienas iš esminių konservatyviosios ideologijos bruožų nuo pat Burke laikų buvo tai, kaip buvo suvokiama valstybės – visuomenės – asmens santykių sandara. Matydami nykstančias bendruomenes konservatoriai deklaravo būtinybę netiesioginės valdžios ir jos buferinių institucijų bei apsaugos mechanizmų. Burke nesutiko su Rousseau ir jo mokinių laisvės doktrina, kuri, anot Burke, jiems rūpėjo tik individo ir valstybės interesų aspektu. Anot Burke, asmens laisvė yra neįmanoma be tų tarpinių grupių ir buferinių institucijų, kurių reikalavimai savo nariams niekada nevirsta tironija – jie tik sukuria būtinus individų laisvės pastiprinimus. Iškalbingai tai bylojo Tocqueville'is, teigdamas, kad tarpinės bendrijos yra vertingos kaip žmonės suartinančios ir ugdančios terpės ir tokios pat vertingos, kaip valstybės galios amortizatoriai.

Anot Burke, Rousseau laisvės doktrinoje ignoruojami kitų darinių interesai, šeimos, religijos, vietinės bendruomenės, gildijos ir kitų institucijų, kurios visos turi atitinkamą autoritetą ir autoriteto valdžią ir kurioms reikia autonomijos arba korporacinės laisvės, kad galėtų atlikti savo funkcijas. Burke kalbėjo apie valdžios galią:

„Leisdamasi nuo valstybės į provinciją, nuo provincijos į parapiją ir nuo parapijos į privatų namą ji krenta su pagreičiu. Ji negali atlikti žemesniosios pareigos, ir kai stengiasi tai padaryti, neatlieka aukštesniosios. Ji turėtų suvokti, kad esti skirtingos sritys: vienos paklūsta įstatymams, kitos gali būti reguliuojamos tik papročiu. Pastarosioms didieji politikai gali siūlyti kryptį, bet negali duoti įstatymų“.

Visą laiką konservatoriai, anot Nisbet'o, pirmiausia pabrėždavo, kad politinė valstybė privalo kuo mažiau kištis į ekonomikos, visuomenės ir moralės dalykus, o daryti viską, ką galima, kad stiprėtų ir plėstųsi šeimos, vietinės bendruomenės ir savanoriškų kooperacinių bendrijų funkcijos. „Bet negalima kištis į privačios sferos problemas ir poreikius“, – kategoriškai teigė Burke.

Toks įsitikinimas atėjo iš suvokimo, kad tik tokiu būdu, garantuojant bendruomenės laisvę, gali būti garantuota asmens laisvė. Kuriant JAV konstituciją buvo manoma, kad asmens laisvės bus geriausiai apsaugotos garantuojant, kad valstybinė valdžia tik rečiausiai atvejais gali kaip nors kištis į valstijų valdžios, o valstijose – į vietinių bendruomenių reikalus. Hamiltono laisvių doktrina teigė, kad asmens laisvės geriausiai garantuojamos suteikiant maksimalią laisvę korporacinėms struktūroms – šeimai, dvarui, korporacijai, – taip pat atskiriant, lokalizuojant, regionalizuojant įvairias valdžias ir joms tarpusavyje varžantis.

Taigi nuo pat XIX a. pradžios konservatoriai, matydami iškylančią centralizuotos valstybės galią ir jos vis didėjantį norą rūpintis viskuo ir šiame tariamame „rūpestyje“ šluojančią viską, kas jai per savo sudėtingumą trukdo tiesiogiai ir standartiškai prisiliesti prie individo, nerimavo iš esmės dėl to paties dalyko, kurį deklaravo ir liberalai: dėl asmens laisvės. Liberalams atrodė, kad individą visų pirma reikia išvaduoti nuo visokių prietarų ir varžtų, kurie slėpė bendruomenės, gildijos, šeimos, religijos tradicijose, ir tada žmogus taps laisvas: laisvas elgtis kaip nori ir priimti sprendimus, remiantis tik savo asmeniniais norais ir savo asmenine išmintimi. Konservatoriams atrodė, kad tokiu atveju žmogus taps vienišas ir beveidis valstybės vergas ir sraigtelis, išvaduotas nuo bet kokių moralės įstatymų. Industrializacija, modernizacija, biurokratizacija negailėstingai daužė bendruomenę ir jos tradiciją ir į tą vietą veržėsi beveidė, abstrakti ir visagalinti valstybės mašina. Tocqueville'is sakė, kad bendruomenės, tarpinės, buferinės laisvanoriškos institucijos ypač reikalingos yra demokratinėse valstybėse, nes jau pačiu savo egzistavimu ir savo narių ištikimybe jos atsveria nuolat kerinčią social-

demokratinės valstybės galią ir jos propaguojamą tikėjimą lygybe. Todėl bendruomenė, laisvanoriška asociacija yra svarbi tuo, kad stabdo centralizuojančių ir standartizuojančių valstybės galių plitimą į privataus gyvenimo sferas ir tuo pačiu apsaugo asmens laisves bei išsaugo tuos moralinės tvarkos pamatus, be kurių visuomenės tvarka galėtų būti išsaugoma tik panaudojant valstybės fizinę galią. XX a. turime daug tokių pavyzdžių, taip pat ir pavyzdžių, kai demokratinės reformos pagimdė totalitarinę valstybę.

Bendruomenė ir reformos

Tuo atžvilgiu įdomus, ypač mums, yra Samuel'io P. Huntington'o, dar vieno neokonservatoriaus, požiūris, išdėstytas jo knygoje „Politinė tvarka besikeičiančiose visuomenėse“ (*Political order in changing societies*, 1968), kurioje jis nagrinėja, kas gali garantuoti politinį stabilumą XX a. antrojoje pusėje tose valstybėse, kuriose, kaip ir Lietuvoje, vyksta sparti demokratizacija ir modernizacija. Jo manymu, pagrindinė politinio nestabilumo priežastis yra tai, kad politinių institucijų vystymasis atsilieka nuo ekonominių ir socialinių pokyčių. Kalbėdamas apie 50–60-ųjų metų nestabilumus ir perversmus Lotynų Amerikoje Huntington'as sako: „Tai buvo pasekmė greitų socialinių pokyčių ir naujų grupių mobilizacijos į politiką, ką lydėjo lėtas politinių institucijų vystymasis“. Huntington'as cituoja Tocqueville'io žodžius: „Tarp dėsnių, kurie valdo žmonių visuomenes, yra vienas, kuris, atrodo, yra tiksliausias ir aiškiausias. Jeigu žmonės nori išlikti civilizuotais arba nori tokiais tapti, menas asocijuotis turi augti ir stiprėti tokiu pat greičiu, koku auga sąlygų lygybė“. Huntington'o manymu, Azijos, Afrikos ir Lotynų Amerikos valstybėse politinis nestabilumas kyla kaip tik dėl nesugebėjimo įvykdyti šio dėsniu reikalavimus: dalyvavimo politikoje lygybė išplito žymiai greičiau negu „menas asocijuotis“. Socialiniai ir ekonominiai pokyčiai – urbanizacija, išsilavinimo augimas, masinių informacijos priemonių plėtra – ugdo politinę sąmonę, kelia politinius reikalavimus, plečia politinį dalyvavimą. Visa tai sugriauna tradicinius politinės valdžios šaltinius ir tradicines politines institucijas; tokie pokyčiai sukuria dideles problemas sukuriant politinių asociacijų ir politinių institucijų naujus pagrindus, kurie galėtų garantuoti valdžios sistemos ir legitimumą, ir efektyvumą. Socialinės mobilizacijos ir politinio dalyvavimo išplitimo sparta yra milžiniška; politinio

organizavimosi ir institucionalizavimo sparta – menka. To rezultatas ir yra nestabilumas, ekstremizmas, betvarkė.

Anot Huntington'o, yra akivaizdus ryšys tarp bendruomenės kultūros ir politinių institucijų vystymosi. Vienas iš esminių bendruomenės bruožų šiuo požiūriu yra tarpusavio pasitikėjimas. De Jouvenel'is yra pasakęs, kad „bendruomenė yra pasitikėjimo institucionalizavimas, ir viešųjų valdžių viena iš pagrindinių prievolių yra didinti tą tarpusavio pasitikėjimą, kuris yra socialinės visumos esmė“. Tarpusavio pasitikėjimo nebuvimas visuomenės kultūroje sudaro didžiules problemas kuriant valstybės institucijas. Tos visuomenės, kurios neturi stabilios ir efektyvios vyriausybės, taip pat jaučia akivaizdų savo piliečių tarpusavio pasitikėjimo deficitą, jaučia taip pat stoką lojalumo nacijai ir valstybei. Jų politinės kultūros yra pažymėtos įtarumo, pavydo ir paslėpto ar matomo priešiškumo bet kam, kas nepriklauso jų šeimai, kaimui ar genčiai ženkla. Nepasitikėjimo įsivyravimas, anot Huntington'o, individualų lojalumą tokiose visuomenėse apriboja lojalumu artimiausios aplinkos grupėms. Žmonės gali būti lojalūs savo klanui, galbūt savo genčiai, bet ne platesnėms politinėms institucijoms. Politiškai išvystytose visuomenėse lojalumas šioms artimesnėms socialinėms grupėms yra subordinuotas ir pajungtas lojalumui pačiai valstybei. Kaip sakė dar Burke: „Meilė bendram nėra nuslopinama šitos subordinuotos atskirybės... Būti prisilietusiam prie dalelės, mylėti tą mažąjį būrį, kuriam priklausome visuomenėje, yra pirmasis viešųjų, pilietinių jausmų principas“. Visuomenėje, kurioje politinė bendruomenė yra neišvystyta, lojalumas ir rūpestis artimesniais socialiniais ir ekonominiais dariniais – šeima, kaimu, klanu, religija, socialine klase – rungtiasi ir dažnai nugalą lojalumą platesnėms viešosios valdžios institucijoms.

Tarpusavio nepasitikėjimas ir pranykęs lojalumas reiškia, kad organizavimosi lygis visuomenėje yra žemas. Anot Huntington'o, matomųjų požymių požiūriu esminis skirtumas tarp politiškai išvystytos ir neišvystytos visuomenės yra skirtumas, kurį galima matyti visuomenės organizacijų skaičiuje, dydyje ir efektyvume. Jeigu socialiniai ir ekonominiai pokyčiai sugriauna tradicinius asociacijų pagrindus, spartaus politinio vystymosi pakilimas priklauso nuo žmonių sugebėjimo rasti naujas asociacijų formas. Mo-

derniose valstybėse, anot Tocqueville'io, asociacijos sugebėjimas yra svarbiausias sugebėjimas; visas likęs progresas priklauso nuo to progreso, kurį šis sugebėjimas yra pasiekęs. Tocqueville'is sako, kad aiškiausias ir labiausiai pritrenkiantis skirtumas tarp Italijos kaimo ir tokio pat dydžio Amerikos miestelio yra tas, kad miestelyje verda įvairių asociacijų veikla ir jų tikslas, bent jau daugumos, yra bendruomenės gerovės siekis. Italijos kaime buvo tik viena asociacija ir ta pati nedalyvavo bendruomenės viešajame gyvenime.

Daktaras Chee Soon Juan'as, vienas iš opozicijos vienpartiniame Singapūre lyderių, savo knygoje „Pasiryžę pokyčiams“ (*Dare to change*, 1994) teigia, kad artėja Singapūro ekonominių stebuklų pabaiga. Ir tai yra susiję su tuo, kad singapūriečiams trūksta lojalumo savo valstybei. Valsitybė, totaliai reguliuodama visuomenės gyvenimą, sumindod bendruomenės dvasią, ir rūpestis bendruomene yra vykdomas iš prievolės paklusti valdžiai, to reikalaujančiai, o ne iš vidinio poreikio rūpintis savo bendruomene. Dr. Juan'as pastebi, kad priešingai vyraujančiai opinijai apie azi-jiečių bendruomeniškumą ir amerikiečių individualizmą, Jungtinėse Valstijose apie 40 proc. gyventojų yra įsijungę į kokį nors savanorišką darbą bendruomenės labui, tuo tarpu Singapūre – tik 6 proc. Dr. Juan'as sako: „Organizuojantis į įvairias grupes, diskutuojant ir studijuojant jose įvairias problemas, siūlant, kaip pagerinti egzistuojančią sistemą, yra vienas iš kelių, kuriuo valstybės piliečiai tampa artimesni ir lojalesni savo valstybei. Tai yra, dalyvaudami visuomenės socialiniuose ir politiniuose procesuose, singapūriečiai pasijustę dalyvauja ir priklauso valstybei“. Priešingu atveju Singapūras jiems visada liks vieta, kur galima sustoti ir pernaktoti, bet niekada netaps vieta, kur galima gyventi. Sustojimo vieta vadinama viešbučiu, ir niekas nesijaučia priklausęs ar lojalus viešbučiui, nes viešbučio svečias nesirūpina viešbučiu.

Hunington'as teigia, kad asociacijų nebuvimas, visuomenės organizacinio išsivystymo žemas lygmuo yra charakteringas visuomenėms, kurių politika yra sumišusi ir chaotiška. Anot Hunington'o, asociacijų nebuvimo pasekmė yra „motyvacinis-organizacinis vakuumas“, kas demokratiją padaro menkai gyvybingą, o ekonominį vystymąsi lėtą.

Bendruomenės atgimimas

R. Nisbet'as savo knygoje „Valdžios atstatymas“, kaip ir kituose savo darbuose išskirtinį dėmesį skirdamas tarpinėms valstybės ir individo – bendruomenės – institucijoms, rašo, kad tikras socialinis atgimimas Vakaruose turėtų prasidėti ne tik stiprėjant etniškumo, religingumo, multinacionalinių korporacijų įtakai, bet ir nepalyginamai išaugant giminystės, bendruomenės, lokalizmo, savanoriškų asociacijų svarbai. Kitas civilizacijos etapas prasidės visuomenei ir kultūrai atrandant savo šaknis, panašiai kaip tai Vakaruose atsitiko, kai nunyko Romos karinė imperinė jėga. Nisbet'ui atrodo, kad šiandien mums bendriausiu požiūriu labiausiai reikalinga susigrąžinti pliuralizmo pojūtį. Šiandieninėje visuomenėje pliuralizmą sugriovė visų pirma istorinio dėsningumo ar būtinumo dogmatika, kuria rėmėsi daugelis radikalių utopijų. Neišvengiamos būtinybės dogma numatė ir tai, kad progresą galima pasiekti tik naudojant valstybės politinę galią, sterilizuojant kultūrinę įvairovę, naikinant lokališkumą bei visą privatų sektorių ir visa tai pakeičiant kažkokia visuotinės gerovės ar planine valstybe. Tokia dogma reikalauja, kad jai būtų paaukota viskas, kas trukdo pasiekti numatytą progresą, kurį suplanavo unitarinis ir monistinis mentalitetas.

Žinant, kad toks mąstymas yra gajus, pliuralizmo filosofijai nebus lengva atgyti taip, kaip kartais Vakaruose atsitikdavo.

Nisbet'ui atrodo, kad pliuralistinė filosofija turi keturis svarbiausius elementus, kurių regeneravimu ir reikia labiausiai rūpintis.

Pirmasis iš jų yra funkcinė autonomija. Pliuralistinis požiūris į autonomiją pabrėžia tai, kad kiekviena svarbės socialinės tvarkos funkcija turi turėti galimybę su maksimaliai galima laisve siekti savo atskirojo tikslo. Viskas

turi būti padaryta, kad būtų išvengta vienos didelės institucijos, tokios kaip politinė valstybė, įsibrovimo į kitų institucijų sferas. Skirtingų garsų ir elementų visuomenėje artikuliacija yra ta harmonija, kurios mūsų visuomenei labiausiai reikia. Reikia prisiminti vieną iš perspėjimų, kurį minėjo dar Burke: žmogaus prigimtis yra paini, visuomenės struktūros yra labai sudėtingos, todėl bet kokios pastangos supaprastinti, suvienodinti, centralizuoti valdymą yra pražūtingos. Anot Nisbet'o, „valdymo revoliucijos dvidešimtajame amžiuje buvo sugalvotos tokių mentalitetų, kuriems vieningumas, paprastumas ir svarbiausia – vienodumas yra ne tik vertybės, kurių reikia siekti, bet tiesiog gyvybiškai svarbios vertybės“.

Antrasis pliuralistinės filosofijos elementas, anot Nisbet'o, yra decentralizacija. Jeigu socialinių vienetų autonomija yra gerbiama, jeigu lokalinės, regioninės ypatybės ir visa laisvanoriškų asociacijų dvasia klesti, galia, kurią yra sukaupusi vyriausybė, turi būti perskirstyta tarp kaip galima daugiau rankų, ne abstrakčių desocializuotų politinių rankų, bet tų socialinėje sąrangoje tikrai esančių rankų, kurias turi darbininkai, verslininkai, šeimos ir kaimynų bendruomenės. Kaip rašė Lammenais, centralizacija sukelia apopleksiją centre ir anemiją pakraščiuose. Nisbet'as sako, kad mažai kas labiau sužeidė politinę bendruomenę mūsų laikais, kaip šiame amžiuje tiesiog valdininkų polėkiu tapęs noras viską centralizuoti. Šiandien valdžios išsklaidymas, padalijimas, jos lokalizavimas ir vadelių atleidimas yra būtinai reikalingi. Tačiau, anot Nisbet'o, tai gali atgyti, matyt, tik tada, kai susižavėjimas centralizacija bendruomenę visiškai susargdins, ir tai privers grąžinti tą decentralizacijos filosofijos poreikį ir prestižą, koks buvo kuriant JAV konstituciją.

Trečiasis pliuralistinės filosofijos elementas Nisbet'o sąrašė yra hierarchija. Jokia bendruomenė negali egzistuoti be tam tikros socialinių ryšių funkcinės hierarchijos, be funkcijų ir vaidmenų stratifikacijos ar susisluoksniavimo. Giliausias problema sukėlė bendriausia egalitarizmo ar lygybės filosofija. Istorijoje matėme, kaip viena po kitos socialinės tvarkos institucijos buvo susilpninamos ir sunaikinamos po to, kai viena ar kita valstybės reguliuojanti agentūra panaudodavo savo galią, siekdama bergž-

džios ir nuobodžios lygybės. Gerbiant lygybę prieš įstatymą, kas yra absoliučiai būtina laisvai visuomenei, yra būtina, kad vėl atsirastų pagarba tokioms hierarchinėms vertybėms, kaip padėtis visuomenėje, klasė, turtas ir nuosavybė, nes tai yra būtini socialinio ryšio elementai.

Tradicija yra ketvirtasis pliuralistinėje filosofijoje Nisbet'o išskirtasis elementas. Nisbet'o manymu, tai yra gali mai pačia plačiausia apimtimi pasitikėjimas ne formaliu įstatymu, dekretu ar administracinėmis taisyklėmis, bet tais nesuskaičiuojamais, nematomais socialinės tvarkos mechanizmais, kurie yra įpratimuose ir įpročiuose, papročiuose ir tradicijose, ir tuose visuose nesuskaičiuojamuose prisitaikymo būduose, kuriais naudodamiesi žmonės įrodė gali valdyti savo likimus tokiais būdais, kokių vyriausybė net negali gerai suprasti.

Nisbet'o manymu, gajausia modernios visuomenės tendencija yra tendencija kažkada tradicinius, kažkada autonominius, kažkada socialinius santykius paversti įstatymų ar teismų reguliuojamais santykiais. Pliuralistinė visuomenė yra laisva visuomenė lygiai tiek, kiek ji sugeba apginti kaip galima didesnę erdvę, kurioje valdo neformali, spontaniška, iš papročių kilusi ir tradicijos sankcionuota galvosena, o ne kad ir kiek racionalizuotas vyriausybės ir teismų diktatas. Formalus įstatymas yra labai svarbus, bet kai kiekvienas santykis visuomenėje tampa teisiniu, įstatyminiu santykiu, tada socialinis ryšys išdžiūva, o socialiniai impulsai atrofuoja. Anglosaksiškos teisės ypatumai kyla ne tik iš to, kad šios teisės šaknys yra socialinėje ir bendruomenės terpėje, bet ir todėl, kad teisiniuose sprendimuose ne vieną kartą buvo pabrėžiama, kad kaip galima mažiau turi būti perkeliama iš neteisinio, nepolitinio žmoniškųjų būtybių gyvenimo socialinėje tvarkoje į būtinai teisinį ir politinį tų pačių būtybių, kurios tokiu atveju suprantamos kaip suvereno subjektai, gyvenimą. Socialinės tvarkos politizavimas, politinės galios centralizacija, vis stiprėjanti teisinio mentaliteto invazija į socialinę tvarką silpnina ir naikina tradiciją, kurioje valdžia ir laisvė kažkada buvo sujungtos.

Nisbet'o įsitikinimu, jeigu norima modernų gyvenimą išgelbėti nuo galios monolito, kuriuo tapo valstybė, nuo

kultūrinio nuosmukio ir plintančio nuobodulio, kurį pajvairina tik karai, kampanijos, riaušės ir renginiai, turi būti rasti būdai, kaip atstatyti terpę socialinei iniciatyvai. Socialinė iniciatyva trykšta iš grupių, kaimynijos, vietinių bendruomenių ir savanoriškų asociacijų, kuriose žmonės taip trokšta gyventi ir iš tiesų gyvena, bent jau tiek, kiek leidžia modernios visuomenės suvalstybinimas.

Didžiausia reikmė šiandien yra vėl iš naujo atrasti, kas tai yra socialu, arba, kitaip sakant, priklauso visuomenei su jos visais prieštaravimais ir problemomis. Socialumas turi būti atskirtas nuo politikos. Šiandien didžiausias uždavinys yra identifikuoti funkcijas, procesus ir narystes, kurios nepriklauso valstybei ir kurias apginti nuo valstybės ir jos biurokratijos yra pagrindinis uždavinys.

Tai yra ta pati „liberalioji“ tradicija, kuri, skirtingai nuo Platono „absoliučiosios“, ateina iš Aristotelio, per Ciceroną, Tomą Akvinietį, Bodin'ą ir, be abejo, Burke ir Tocquevill'į. Šioje tradicijoje yra akivaizdžiai skiriamos socialinės institucijos bei politinė valstybė ir vyrauja įsitikinimas, kad tikra laisvė bet kokioje visuomenėje yra grindžiama mažiau tuo, ką nustato veikiančios konstitucijos aprašytoji valstybės politinė tvarka, bet labiau tuo ryšiu, kuris egzistuoja tarp politinės valstybės, kokios valdymo formos ji bebūtų, ir socialinės sferos pagrindinių institucijų.

Nisbet'as mano, kad svarbiausia problema, kalbant apie socialumo atgimimą, apie socialinių bendruomenės institucijų atgimimą, yra – kaip rasti tą tvarką, tą valstybės sandarą, kuri būtų palankiausia socialinių impulsų klestėjimui. Visų pirmų tokių impulsų, kuriais yra kuriamos visokių formų asociacijos, kurios gali atlikti dideles funkcijas ir vaidmenis platesnėje visuomenėje ir kuriose yra atrandamas socialinio ryšio ar socialinio autoriteto jausmas. Nisbet'o manymu, bendriausia prasme, yra reikalinga naujos formos *laissez-faire*, kuri savo objektu laikytų ne abstraktų žmogų, ekonominį ar politinį žmogų, bet labiau socialinę grupę ar asociaciją. Tik per tokią *laissez-faire* žmogus gali patenkinti savo poreikį bendruomenei ne politiniu būdu – ne politinėje veikloje, ne politinėje kampanijoje, ne politiniame leviatane. Tokiu būdu būtų kuriama terpė, kuri ryškiai skatintų kurti įvairiausias asociacijas ar grupes, kurios

skiriasi nuo politinės valdžios, skatintų gyventi jose ar jausti jas šalia. Reikia atkurti tarpines asociacijas, grupes ar bendruomenes, kurios egzistuoja tarp individo ir valstybės ir kurių autonomija nuo valstybės ar politinio mentaliteto yra matuojama iš dalies tuo, kiek šios grupės turi savo narių ištikimybės ir galios įtakoti jų gyvenimą. Tokios tarpinės struktūros, normaliai egzistuojančios visuomenėje, ar tos, kurios gali būti sukuriamos, anot Emile Durkheim'o ar lordo Keynes'o, įstatymais ir kurios atsiradusios turi turėti maksimumą autonomijos, gali perimti didelę dalį administravimo funkcijų. Taip būtų išplėsta tai, kas yra vadinama netiesioginiu administravimu.

Pats didžiausias naujosios *laissez-faire* tikslas turėtų būti socialinio išradingumo skatinimas, nes visas civilizacijos progresas, anot Nisbet'o, vyko dėka išradingumo, tiek technologinio, tiek kultūrinio ar socialinio. Tokia išradingumui palanki terpė skatintų ieškoti naujų sveikų ir stiprių socialinių institucijų, tarpinių bendruomenių formų ir jų santykių tiek su valstybe, tiek ir su individu, nes šiandieninė kolektyvinė, centralizuota ir visagalinti valstybės forma nebegali patenkinti žmogaus vilčių ir, jei žmonės būtų paskatinti, jie atrastų ir pasisuktų į kitus santykius ir vertybes, ką istorijoje yra ne kartą padarę.

Pabaiga

Atrodytų, kad šis tekstas yra pakankamai tolimas nuo lietuviškų realiųjų ir todėl negali turėti jokių sąsajų su mūsų šių dienų gyvenimu ar kokių nors pasiūlymų, kurlink reiktų kreipti politinę mintį. Iš tikrųjų gali atrodyti naivūs bandymai kalbėti apie bendruomenės teises ir valdžios decentralizaciją, kai madingiausiu politiniu lozungu bankinių ir politinių krizių apimtoje Lietuvos padangėje gali tapti „tvirtos, centralizuotos rankos“ šūkis. Iš tikrųjų, ką bendra turi politikavimas Seime ir konservatyvusis visų tarpinių, bendruomenės struktūrų adoravimas. Ar tikrai šiandien reikia kalbėti apie XIX a. pradžios konservatyviųjų mąstytojų širdgėlą, matant išnykstančias amatininkų gildijas, kai šiandieninėje Lietuvoje daug kam širdį peršti, prisiminus išnykusius kolūkius.

Vienas iš tikslų buvo parodyti, kad politikoje turi atsispindėti tie principai, kuriais visuomenė rėmėsi per visą civilizacijos laikotarpį. Politika negali būti suprantama kaip vien mechaninis valstybės mechanizmo valdymas.

Konservatoriai visada teigė, kad politikos pagrindas yra moralė. Dar Burke sakė: „Tikros politikos principai yra išplėsti moralės principai“. Disraeli's teigė: „krikščionybė yra hebraizmo kulminacija, konservatyvioji visuomenė yra pasaulietiška hebrajinių moralės principų išraiška“. Anot Leslie Stephen'o, politikos sritis neegzistuoja atskirai nuo moralės erdvės; valstybė yra tam, kad įgyvendintų moralinę sistemą, kad apsaugotų žmones nuo beribių kūniškųjų malonumų impulsų. Moralumas, kita vertus, turi būti paremtas religinio tikėjimo sankcijos, arba jis neatlaikys. Burke taip pat sakė, kad galia viduje ir galia išorėje visada turi išlikti proporciijoje taip, kad bet koks valstybės galios sumažėjimas kurioje nors srityje turi būti lydimas vidinės savikontrolės augimo. Kirk'as sako, kad konservatyvusis Babbitt'as savo darbuose vėl atstatė ryšį tarp politikos ir mo-

ralės ir tai buvo genijaus darbas. Kirk'as taip pat kartoja P. B. More'o žodžius, kad politika veda į moralę, moralė, kita vertus, veda į religinį tikėjimą. More'as sako, kad baimė yra būtinas žmogaus elgesio faktorius ir todėl, More'o supratimu, šiandien mums labiausiai yra reikalinga visuomenei grąžinti Dievo baimę.

Raymond'as Plant'as savo knygoje „Moderni politinė mintis“ (*Modern Political Thought*, 1991) tvirtina tą patį, kad visuomenei yra reikalingas tam tikras moralinis pagrindas, tam tikra grupė tikėjų, kurie išlaiko arba gali išlaikyti visuomenę vienybę. Anot Plant'o, praktinė išmintis yra be šaknų, jeigu ji nėra pagrįsta sutartų vertybių sistema, vertybių, kurios toje visuomenėje yra priimanamos, kaip turinčios autoritetą. Plant'as sako, kad anksčiau šios vertybės galėjo būti paremtos papročiais, tradicijomis arba paplitusiais religiniais tikėjimais. Tačiau šiandien, anot T. S. Eliot'o, mes gyvename „išbarstyti ant magistralių“, individualizmo ir moralinio subjektyvizmo pasaulyje, diskusijose yra šnekama, kad mes pajudėjome į dar didesnio individualizmo amžių ir todėl politinės filosofijos užduotis yra rasti tuos koherentinius principus, kuriais remiantis, yra įmanomas praktinis mąstymas apie politiką. Be tokių filosofškai pagrįstų susitarimų apie vertybes visuomenė yra potencialiai anarchinė, be jokių akivaizdžių ir sutartinių kriterijų, kuriais remiantis gali būti daromi politiniai sprendimai ir vertinamas politinis elgesys. Plant'as teigia, kad šiandien tik komunitarinė (*community* – angl. bendruomenė) politinė mintis gali duoti atsakymus į šiuos klausimus. Plant'as sako, kad Wittgenstein'as savo kalbos teorijoje pateikia labai svarius argumentus, įrodančius, kad asmens „aš“ negali būti suprantamas atskirai nuo visuomenės, nes egzistuoja neatsitiktinis ryšys tarp kalbos, vidinės patirties charakteristikų ir socialinių standartų. Tai leidžia komunitarinei teorijai teigti, kad yra neatsitiktinis „aš“ ryšys su visuomenės, kurioje asmuo gyvena, vertybėmis ir standartais.

Plant'as pateikia mums svarbią išvadą: „Jeigu bendruomenė yra vertybių šaltinis ir yra asmens „aš“ esminė kuriamoji dalis, tada bendruomenės idėja tampa svarbi normatyviai ir pati bendruomenė tampa kažkuo, kas turi būti vertinama. Tai yra priešinga tam, ką teigia tipinės politinės vertybės, kurias išreiškia liberalusis individualizmas.

Suvokiant, kad gėrio kilmės vieta ir personalinio identiteto šaltinis yra surandami bendruomenėje, tada bendruomenė turi būti palaikoma kaip būtina aplinka žmogaus klestėjimui“.

Taigi, mes turime susitarti, kad politinės sistemos legitimumas be atramos visuomenės moralinių vertybių sistemoje yra bergždžios. Tokia vertybių sistema gali egzistuoti tik pilnakraujį gyvenimą gyvenančioje pliuralistinėje visuomenėje, kurios socialinės, bendruomenės institucijos randa terpę savo veiklai ir klestėjimui. Politinė sistema negali remtis vien tariamomis demokratijos taisyklėmis, vien „fasadine“ demokratija, nes pasaulio politinė istorija akivaizdžiai įrodo, kad demokratinės sistemos, neparemtos sutartų vertybių sistema, lengvai pasiduoda nestabilumo, ekstremizmo impulsams, o vėliau neišvengiamai ateina potraukis autoritarizmui. Kaip įrodinėja Huntington'as, tai yra ypač būdinga į modernizacijos procesą stojančioms valstybėms, kai yra keičiama ne tik politinė ar ekonominė tvarka, bet sparčiai keičiasi ir visuomenės vertybių sistema.

Pabaigoje norėtusi pateikti keletą minčių lietuviška tematika, tačiau, kai Lietuvoje kalbame apie tradicijas ir bendruomenę, kaip tam tikrą bazę visuomenės vertybėms, turime susitarti apie ką kalbame ir kokią situaciją šiandien turime. Kalbėdami apie bendruomenės tradiciją mes norime kalbėti ne apie paramą kaimo tautinių šokių ansambliams ar neapibrėžtų „tautinių“ tradicijų atgaivinimą, bet apie tam tikrų socialinių tradicijų egzistavimą ir atgaivinimą. Kaip rašėme pirmuosiuose sakiniuose, Vakarų politikams sociologams atrodo, kad pokomunistinėse valstybėse labiausiai nukentėjusi nuo komunizmo destruktijos ir yra ta socialinė tradicija, kuri, Vakaruose besikeisdama, silpnėdama ir vėl atsigaudama, išsaugojo socialines visuomenės struktūras, egzistuojančias nepriklausomai nuo politinių „piramidžių“. Tuo požiūriu pokomunistinė visuomenė primena dykumą ar tikrąjį tų „masių“ vaizdą, kurį taip įspūdingai piešė Ortega y Gasset'as.

Todėl, kalbėdami apie lietuviškąją konservatyviąją bendruomenę, mes visų pirma turime kalbėti apie tam tikros socialinės tradicijos ar, anot Nisbet'o, pliuralistinės filosofijos susigrąžinimą. Nesiimdami spręsti, ar tokios tradici-

jos buvo gyvybingos tarpukario Lietuvoje, mes norėtume kalbėti ir apie vakarietiškos socialinės tradicijos, kurios konservatyvią interpretaciją mes bandėme pateikti šiame tekste, akceptavimą lietuviškame vakuume.

Lietuviška politinė mintis, kurta prieškario Lietuvoje ar saugota išeivijoje, apie socialinę tradiciją kalbėjo panašiai kaip ir mes. Štai žymiuosiuose „svarstymuose apie valstybės pagrindus“ „Į pilnutinę demokratiją“ yra nuostabios akivaizdžiai konservatyvios eilutės:

„Pirmąją valstybės paskirtis – padėti asmeniui ir šeiminei, religijai bei kitoms bendruomenėms išsilaikyti ir išsiskleisti. (...) Valstybės teisė ir pareiga sudaryti asmeniui ir bendruomenei veikti tinkamas sąlygas, bet ne paglemžti jų uždavinius ir stelbti jų užsimojimus. Ką nori ir pajėgia atlikti šeiminei, religinei, profesinei bendruomenei, to nereikia pavesti valstybei. (...) Žmogus pačia savo esme yra apspręstas būti drauge su kitais. (...) Buvimas drauge asmens ne tik nenaikina, bet jį išstobulina, išskleidžia jo visuomeninę pusę. Pilnutinis asmens išsivystymas yra galimas tik bendruomenėje. (...) Tarp asmens ir valstybės stovi tarpinė bendruomenė, kurios neleidžia asmeniui savivaliauti, o valstybei – asmens nustelbti. Prigimtoji hierarchija yra būtinas demokratinės valstybės dėsnis. (...) Demokratinės valstybės politiniai organai turi būti išlaisvinti nuo jiems nepakeliamos profesinių, kultūrinių uždavinių naštos, ir ši našta turi būti paskirstyta natūraliems šių uždavinių vykdytojams – atitinkamoms bendruomenėms“.

Šios eilutės atspindi tiek lietuvišką, tiek ir europietišką tradiciją. Todėl bandymą užbaigti šį tekstą apie konservatyvią bendruomenę keliomis pastabomis apie galimas lietuviškas tendencijas norisi pradėti nuo pačios bendriausios:

1. Mes privalome atsiverti europietiskai socialinei tradicijai, nes lietuviškoji yra sunaikinta. Turime daugiau sovietizmo negu lietuviškumo. Tarp lietuviškosios tradicijos, kai ji galėjo egzistuoti, ir europietiškosios niekada nebuvo ypatingo skirtumo, nes tai buvo ta pati krikščioniškoji bendruomenės tradicija. Šiandien, kai kalbame apie lietuviškų tradicijų atgaivinimą, galime išgirsti kai kurių politikų svarstymus, kad tik izoliacionistinė valstybės politika gali tokias lietuviškas tradicijas atgaivinti ir išsaugoti. Kalbė-

dami apie socialinių tradicijų susigrąžinimą mes teigiame priešingai: tik sąmoningas atsivėrimas Europai yra ta būtina sąlyga, be kurios pokomunistinis vakuumas visuomenėje nebus užpildytas lietuviškos bendruomenės gyvenimo, nes visų pirma turi būti susigrąžinta mums artima bendraja prasme vakarietiška socialinė tradicija, kuri savaime Lietuvoje aplips tautiniais bendruomenės ornamentais.

2. Kalbėdami apie valstybės politinę sandarą ir valdžios bei visuomenės sąveiką turime kalbėti apie keletą dalykų:

a) turime galutinai atsisveikinti su ilgesiu paternalistinei valstybei. 50 okupacijos metų valdžia buvo tokia, kuri demonstravo savo išimtinę teisę rūpintis savo gyventojais ir už tai reikalavo absoliutaus paklusnumo. Žmonės ir dabar tikisi ir laukia, o kai nesulaukia, neina ieškoti, bet nusiylę spjaudosi ir skęsta girtuoklystėje;

b) turime kalbėti apie tai, kokią valstybę mes norime turėti: ar „patarnavimų ir paslaugų“ valstybę, ar „galimybių“ valstybę; ar mes norime, kad valstybė būtų tarnaitė, kuri turėtų perimti vis daugiau, o gal ir visas funkcijas iš mūsų, ar valstybė turi sudaryti kiek galima daugiau mums galimybių, iš kurių mes patys turėtume rinktis, jeigu norėtume rūpintis savimi ir savo šeima, savo kaimynais. Ir pagrindinė valstybės užduotis liktų šių teisingų galimybių apsauga;

c) turėtume atsargiai žiūrėti į įvairias visuotinės gėrovės valstybės ar socialdemokratinės lygybės iniciatyvas, užkraunant valstybei dar daugiau atsakomybės išlyginti žmonių gyvenimo sąlygas. Tokiu būdu visuomenė automatiškai pervedama į jos funkcijų „nususinimo“ stadiją, visuomenės kūrybinis potencialas išdžiovinamas, ir jos gyvybinių vidinių bendruomenės struktūrų atgimimas tampa apsunkintas, nes jų vaidmenį iš karto perims valstybės aparatas;

d) labai reikalingi būtų sąmoningi bandymai įtakoti valdžios sandarą, stengiantis perimti Nisbet'o naująjį *laissez-faire* modelį, t. y. skatinant ir plečiant valstybės aparato bendravimą ne su atskirais individais, o su savanoriškomis asociacijomis ir bendruomenės struktūromis. Įstaty-

mai, sprendimai, politika turėtų gimti ne kaip abstraktūs aparato ar politikų sprendimai, bet labai aiškiai girdint bendruomenių ir asociacijų interesus: tai gali būti ir žemdirbių, ir verslininkų ar bankininkų interesai. Bendruomenės interesų artikuliavimas ir galimybė juos išsakyti (žinant, kad jie yra girdimi ir fiksuojami, kad į juos atsižvelgiama) yra bendruomenės atgimimo ir egzistavimo sąlyga;

e) valdžios decentralizavimas yra esminė visuomenės gyvybingumo prielaida. Tolesnis savivaldos vystymas yra ypatingai svarbus, tačiau savivalda turi būti pilnakraujė, o ne „nususinta“ vien iki gatvių šlavimo. Šioje srityje galime įžiūrėti esminių pakitimų poreikį, ir juos daryti reikėtų nedelsiant.

Turime kalbėti ne tik apie administracinę savivaldą, perduodant daugiau savarankiškumo ir funkcijų iš centro, bet taip pat ir apie funkcinę savivaldą, perduodant daugiau sprendimo galios ir galimybių pačios visuomenės struktūroms. Kaip sako „Į pilnutinę demokratiją“ autoriai: „Trys sritys privalo savivaldos: (1) vietos, (2) ūkio bei socialinė, (3) kultūros“. Šiose srityse taip pat, kaip ir vietos savivaldos, valstybė turi kiek galima greičiau ir intensyviau atsiverti Europos patirčiai.

3. Turime susigrąžinti į politinį ir socialinį leksikoną „įvairovės“ sąvoką. Reikia įsisąmoninti, kad Lietuva yra įvairi ir su šia įvairove – etnine, istorine, socialine ar kultūrine reikia sugyventi ir nereikia stengtis ją supaprastinti.

Buvę LKP nariai ar buvusioji nomenklatūra taip pat yra ir bus dar ilgai šios įvairovės dalis. Bet tai yra tos pačios Lietuvos dalis. Tos pačios įvairovės dalis yra ir šiandieniniai skirtumai: vieni gyvename penkiaaukščio palubėje Lazdynuose, kiti stato penkiolikos kambarių dvarelius Vilniaus pamiškėse. Taip yra ir taip bus... Ir taip turi būti. Asmens sugebėjimas ir pasisekimas turi būti sveikintinas, o ne smerktinas. Smerkti ir bausti reikia neteisėtą pasipelnymą, bet ne tai, kad žmogus siekia savo šeimai geresnio ir gražesnio gyvenimo, siekia padėties visuomenėje, rūpinasi savo vaikų, savo giminės ateitimi.

4. Valdžios priimami sprendimai įtakoja atskirų visuomenės sluoksnių ar grupių gyvenimą, jų interesus. Todėl labai svarbu būtų skatinti valdžios institucijų atvirumą visuomenei. Tik informuota visuomenė gali artikuliuoti savo interesus, kuriuos, esant reikalui, gali derinti valdžia. Valdžia turėtų suvokti tai kaip savo priedermę, o ne kaip malonę. Neužtenka pasakyti, kad mes nieko neslepame (nors pas mus kol kas yra atvirkščiai), reikia viską padaryti, kad grupės, bendruomenės ir individai gautų informaciją ir ją suvoktų.

5. Įvairovė ir atvirumas turėtų atgaivinti visuomenėje ir diskusijų tradiciją. Diskusija irgi padeda geriau artikuliuoti interesus, padeda juos derinti. Politinė diskusija tarp valdančiosios partijos ir opozicijos yra esminė politinių bendruomenių vystymosi sąlyga. Valstybės parama politinėms partijoms leistų atsirasti gyvybingoms partijoms, kurios yra būtinos politinės sistemos elementas. Jeigu valstybei rūpi politinės sistemos gyvybingumas, rūpestis politinių partijų sveiku vystymusi turėtų būti žymiai didesnis. Turėtų būti ir žymiai giliau pažvelgta į parlamentarizmo vystymąsi Lietuvoje ir jo problemas, nes Seimas kol kas yra pagrindinė politinių diskusijų Lietuvoje arena.

6. Valstybė turėtų skatinti visuomenės socialinį kūrybingumą ir visi sveiki bendruomenės kūrybiniai impulsai ar iniciatyvos turėtų sulaukti deramos paramos ir pagarbos. Mes, būdami opozicijoje Seime, tačiau turėdami daugumą savivaldybėse, bandome apčiuopti tam tikrus visuomenės interesus, bandome padėti suformuluoti tas idėjas ir iniciatyvas. Tam yra skirta didelė dalis Tėvynės sąjungos savivaldybių programos. Bet tos visuomenės iniciatyvos, kurias bandome paremti ir įgyvendinti savivaldybėse, turėtų sulaukti žymiai didesnio valstybės dėmesio. Norisi paminėti, kad Jungtinių Valstijų respublikonai, vadovaujami išgarsėjusio Atstovų rūmų „spykerio“ Newt'o Gingrich'o, 1994 metais laimėjo Kongreso rinkimus, savo „Kontrakte su Amerika“ didelį dėmesį skirdami šeimos ir bendruomenės vertybėms ir toms valstybės pastangoms, kurių dėka tokios vertybės gali gyvuoti.

* * *

Galima vardinti ir daugiau konkrečių pasiūlymų ar perspektyvų, tačiau, matyt, esminis pasiūlymas yra tik vienas: reikia bandyti iš esmės keisti politinio mąstymo kryptį. Konservatyvusis mąstymas, konservatyvioji ideologija duoda kitokią kryptį, kuri ragina didelį dėmesį skirti visuomenės socialinėms struktūroms, kurias mes šiame tekste vadiname bendruomene.

Šiuo tekstu bandėme parodyti, kad po to, kai mes jau pergyvenome revoliucingąjį nacionalinės vienybės laikotarpį, po to, kai reformomis pagarbinome liberaliąją, individualistinę asmens laisvę, pats laikas sugrįžti į normalią konservatyviąją bendruomenę. Šiame tekste mes bandėme apžvelgti požiūrį į konservatyviąją bendruomenės istoriją Vakaruose. Manome, kad tai padės mums visiems geriau suvokti, kam ir kodėl mes turime atsiverti. Nes, kaip rašė T. S. Eliot'as „Uoloje“:

Kokį gyvenimą tu turi, jeigu tu neturi gyvenimo kartu.

Nėra gyvenimo, kuris būtų ne bendruomenėje.

Ir nė viena bendruomenė negyveno negarbindama Dievo.

1995–2006 m.

Andrius Kubilius

**KONSERVATYVIOJI
BENDRUOMENĖ**

Tiražas 500 egz. Užsakymas Nr. 616
Išleido Demokratinės politikos institutas
Spausdino UAB „Baltijos kopija“
Kareivių g. 13B, LT-09109 Vilnius

